

MAVİLER VE YEŞİLLER: BİZANS ATLI ARABA YARIŞLARI ÇERÇEVESİNDE TARAFTAR GRUPLARI

BLUES AND GREENS: CIRCUS FACTIONS IN THE FRAMEWORK OF BYZANTINE CHARIOT RACES

Ceren ALTUNBEĞ TURGUT*

Makale Bilgisi

Başvuru: 22.05.2021

Kabul: 31.03.2022

Article Info

Received: May, 22, 2021

Accepted: Mar, 31, 2022

Öz

Atın evcilleştirilmesi ve arabanın ilk kez kullanımıyla birlikte sürekli hale gelen atlı araba yarışları, sıradan Bizans vatandaşının hayatındaki en önemli etkinliklerden biriydi. Yarışlar, izleyenlere hayatının başka hiçbir alanında kendisine sunulmayan eğlenceli ve heyecan verici eylemleri gerçekleştirmesini sağladı. İnsanlar bir takım rengi seçti ve seçtiği takımı destekleyerek bastırılmış duygularını özgür bıraktı. Gelenekselleşen ve büyük ilgi uyandıran atlı araba yarışlarının düzenlendiği hipodrom, toplumsal memnuniyetsizliğin veya uyumun, imparatorluğun sorunlarının ya da refahının açıkça ifade edildiği bir arena haline geldi. Diğer yandan, yarışlar imparatora halkın durumunu değerlendirme imkânı sunarken, halka ise taleplerini imparatora iletme fırsatı tanıdı. Böylece insanların aidiyet duygusu canlı tutuldu. Bu çalışmada, Bizans döneminde düzenlenen atlı araba yarışları çerçevesinde taraftar grupları ele alınmış olup, taraftar gruplarının Bizans'ın toplumsal ve siyasi hayatındaki yeri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Hipodrom, Atlı araba yarışları, Maviler ve Yeşiller.

Abstract

The chariot races, which became continuous through the domestication of the horse and the first use of the car, were the most important event in the life of the ordinary Byzantine citizens. The races enabled the audience to have fun and exciting actions that were not presented to them in any other part of its life. People chose a set of colours and supported their chosen team, liberating their suppressed feelings. The hippodrome, where the traditional and very interesting chariot races were held, became an arena where social dissatisfaction or harmony, problems or prosperity of

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, cerenaltunbeg@hotmail.com Orcid: 0000-0003-4268-9697, Ankara, Türkiye.

the empire were clearly expressed. In other respects, while the races gave the emperor the opportunity to evaluate the situation of the people and the people the opportunity to convey their demands to the emperor. In this study, the circus factions with in the framework of the chariot racing organized during the Byzantine period, the importance of circus factions in Byzantine social and political life was examined.

Keywords: *Byzantine, Hippodrome, Chariot races, Blues and Greens.*

Giriş

Antik çağlardan modern zamanlara kadar atlı araba yarışları taraftar grupları araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Taraftar gruplarının toplumdaki yeri ve yarışlardaki rolü hakkındaki tartışma günümüzde de devam etmektedir. Bu makalede, taraftar gruplarının politik yönü, askeri milis gücü oluşturdukları, araba yarışı törenlerindeki rolleri, inançları ve mensup oldukları sosyal sınıf konularında çalışmaları bulunan araştırmacıların görüşleri karşılaştırılarak Bizans kaynakları ışığında yeniden değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, hipodromun mekânsal rolü, atlı araba yarışlarının organizasyonu ile yarışların halk ve imparator açısından önemine ilişkin hususlara değinilerek grupların ortaya çıkışı, etkinliği ve toplumdaki rollerinin aydınlığa kavuşturulması amaçlanmıştır.

Mevcut tarihsel ve arkeolojik bilgiler çerçevesinde atlı araba yarışlarının ilk kez ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte, eldeki veriler ışığında yarışların iki tekerlekli at arabasının icadından sonra gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yarışların gerçekleştirilebilmesi için ikinci koşul ise arabaların yüksek hızlara ulaşmasını sağlayacak elverişli bir arazinin varlığıydı. Bu çerçevede, araba yarışlarının Doğu Anadolu'da, Mezopotamya'da veya eski Mısır'da yapılmış olma olasılığı yüksektir. Araba yarışlarının en eski tasvirlerinin izine MÖ 13. yüzyılda Yunanistan'ın güneyindeki Tiryns şehrinde bulunan geç Miken amforasında rastlanmıştır.¹

Batı literatüründe araba yarışı konusuna ilk kez değinen Homeros, eseri İlyada'da, araba yarışlarından cenaze oyunlarında gerçekleştirilen bir spor etkinliği olarak bahsetmektedir.²

¹ Wolfgang Decker, "Chariot Racing", *Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to the Present*, Ed. David Levinson, Karen Christensen, Oxford University Press, New York 1999, s.75.

²John H. Humphrey, *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles 1986, s. 5.

Atlı araba yarışları, Etrüsk medeniyetinde de önemli bir yere sahipti ve Etrüsk görsel sanatlarında sıkça resmedildi. Etrüsklere ait 11 farklı mezarda, fresklerde, seramik, taş ve bronz kabartmalarda araba yarışlarına ilişkin resimler bunun kanıtıdır.³

Atlı araba yarışları, Yunan medeniyetinde uzun bir geçmişe sahip olsa da Olimpiyat oyunları programına nispeten geç eklenmiştir. İlk defa MÖ 680 yılında dört atlı araba yarışları Olimpiyat oyunları arasında yerini almıştır.⁴

At yarışları ritüelinin en eski işlevi, Etrüsklerde ve Yunanlılarda ölümün izlerini silmek, ölüleri ve tanrıları teskin etmek olmuştur. Batı ve Doğu medeniyetlerinde at cenaze gelenekleri ve mitleriyle ilişkiydi.⁵

Roma döneminde atlı araba yarışları, Roma'daki devasa Circus Maximus'ta popülerliğinin zirvesine ulaştı. Galibiyet kazanan araba sürücüleri büyük şöhrete sahip oldu ve para ödülü olarak büyük meblağlar kazandı. Roma Circus Maximus'unda büyük ilgi gören atlı araba yarışları Konstantinopolis Hipodromu'nda resmi devlet törenlerinin bir parçası haline geldi ve tutkuyla seyredildi.⁶

Bizanslıların boş vakitlerini geçirme alışkanlıkları birçok açıdan Romalılara benzemektedir. İmparatorluk ailesi ve diğer aristokratlar, oyunlar ve yarışlar için kaynak sağlıyordu. Kadınların sosyal statüsünün düşük olması nedeniyle boş vakitlerini değerlendirme olanakları kısıtlıydı. Bu defa kadınları evdeki vazifelerine bağlayan dinî ahlak Roma paganizmi yerine Hıristiyanlık oldu. Seçkin sınıftan kişiler eğitim alabiliyor, avcılık gibi eğlenceli aktiviteleri gerçekleştirme imkânına sahip olabiliyordu. Köleler de dâhil olmak üzere yoksulların ise çok az boş vakitleri vardı, bunu da genellikle arenalarda tuttıkları takıma tezahürat ederek ve bahis

*“Atlarım durmuş yas tutuyorlar Pâtroklos'a, yürekleri buruk, toprağa değişiyor yeleleri. Katılsın bu yarışa şimdi başkaları, kim varsa Akha ordusunda atlarına, sağlam arabasına güvenen. İşte Peleusoğlu böyle dedi, araba sürücüleri de toplandılar o saat, hepsinden önce Eumelos kalktı, erlerin başbuğu, Admetos'un sevgili oğlu, at sürmede usta. Sonra Tydeusoğlu güçlü Diomedes kalktı, Tros atlarını koşmuştu arabasına, o atları Aineias'tan almıştı Apollon onu Diomedes'ten kurtardığı gün. Sarışın Menelaos kalktı sonra, Atreusoğlu, tanrısal yiğit koştu arabasına iki at, Agamemnon'un kısrığı Aithe'yi, kendi atı Podargos'u.”*Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008, s. 497.

³ Decker, a.g.m., s. 75.

⁴ Nigel B. Crowther, *Sport in Ancient Times*, Praeger, Westport 2007, s. 71.

⁵ Gilbert Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*, Çev. İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 55.

⁶ Decker, a.g.m., s. 75-76.

oyunarak değerlendiriyorlardı.⁷4. yüzyıldan 1453'te Konstantinopolis'in Sultan II. Mehmed tarafından fethine kadar Bizans halkı çeşitli spor aktivitelerine katıldı. Bu sportif faaliyetlerin çoğu Bizans'a Helen ve Roma medeniyetlerinden miras kaldı.⁸ Bazı spor dalları bir süre sonra ortadan kaybolurken, bazıları imparatorluğun spor kültürünün bir parçası olarak devam etti. Bizans halkı ile özellikle imparatorluk ve sarayla yakından ilişkili olanlar çeşitli spor türlerinden hoşlanıyorlardı. Bunlar arasında en popüler olan spor ise quadriga (dört atın çektiği arabalar) yarıştıydı.⁹ Başkent'in en önemli kamusal alanlarından biri olan Hipodrom 1200'lü yıllara kadar araba yarışları için kullanıldı.¹⁰Hipodromda sergilediği performansa göre hem en çok alkış alan hem de en çok eleştirilen hiç kuşkusuz araba sürücüleridir. Sürücülerin desteklenmesi tüm gruplar ve sosyal sınıflar için ortak bir tutkuydu.

Atlı Arabalar ve Sürücüler

Bizanslılar, savaş arabasına “arma” veya “skevos” adını verdiler. Arabaların antik Yunan ve Roma atlı arabaları gibi iki tekerleği vardı ve arabalar ihtiyaç duyulduğu takdirde sürücünün atlamasını kolaylaştıracak şekilde tasarlandı. Arabanın yapısı hem iki hem de dört atın koşulması için uygundu. At, araba yarışlarının önemli bir parçasıydı.¹¹ At seçiminde atın fiziksel gücü ve karakteri en önemli etkeni. İtinayla yetiştirilmiş hızlı koşmak üzere eğitilmiş ve imparatorluğun her yerinden seçilen yarış atları

⁷ Karl Spracklen, *Constructing Leisure: Historical and Philosophical Debates*, Palgrave Macmillan, Chippenham ve Eastbourne 2011, s.68.

⁸Bizans'a, gladyatör dövüşleri, venationes, araba yarışları ve atletizm sporlarını Helen ve Roma medeniyetlerinden miras kaldı. 5. yüzyılın sonuna gelindiğinde halkın değişen zevkleri, imparatorların hoşnutsuzluğu ile gladyatör yetiştirmenin masrafı ve zorluğu bir zamanlar büyük ilgi gören gladyatör dövüşlerinin sonlanmasına neden oldu. Eğitilmiş hayvan dövüşçülerinin (*vanator*) terbiye edilmiş hayvanlarla mücadelesi ya da hayvanların birbiriyle dövüşü olan venationes 6.yüzyıla gelindiğinde son buldu. Vahşi hayvanları bulmanın yüksek maliyeti ve onları elde etmenin artan zorluğu bu sporun ortadan kalkmasında önemli etkenlerdendi. Olimpiyat oyunları içerisinde yer alan atletizm sporları ise Hıristiyan inancı, şehirlerin gelirlerinin azalması, vücudu bir yarışma için eğitmenin boş bir davranış olarak düşünölmeye başlanması nedeniyle bu sporun zamanla ortadan kalkmasına neden oldu. Bkz. Alan Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Clarendon Press, Oxford 1976

⁹ Barbara Schrodt, “Sports of the Byzantine Empire”, *Journal of Sport History*, Cilt 8, Sayı 3, 1981, s. 40-41.

¹⁰ David Alan Parnell, “The Emperor and His People at the Chariot Races in Byzantium”, *The International Journal of the History of Sport*, Cilt 37, Sayı 3-4, 1981, s. 235.

¹¹ Sotiris G. Giatsis, “The Organization of Chariot-Racing in the Great Hippodrome of Byzantine Constantinople”, *The International Journal of the History of Sport*, Cilt 17, Sayı 1, 2000, s. 50

başarılı oldukları takdirde büyük ün kazandı. Adlarına şiirler yazıldı, heykel tarzı eserlerde ve mozaiklerde tasvir edildi.¹² Bizans İmparatorluğu'nda at, zengin ve asillerin hayvanıydı. Pahalıydı ve lüks olarak görülüyordu, bu nedenle köylü aileler nadiren bir ata sahip olabiliyordu. İmparatorluk çiftliklerinde ve aristokratik çiftliklerde büyük ölçekli çiftlik hayvanı yetiştiriciliği, özellikle de at yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Orta Bizans döneminde başlıca imparatorluk at yetiştirme çiftlikleri Malagina, Tesalya ve Kapadokya'da bulunurdu.¹³ Kapadokya'nın başarılı at yetiştiricileri, hakimler, generaller ve hatiplerdi. Soyluluklarının bir göstergesi olarak özel atlar yetiştirerek ailelerinin saygınlığını pekiştirdiler. Servet atlar ile ölçülür, cezalar ise atlarla ödenirdi.¹⁴ Genç bir ata ilk eğitimi doğduktan 17 ya da 18 ay sonra verilirdi. Atlar her gün tımar edilir, gür olması için yelesine kuyruğuna şarap ve yağ sürülürdü. Atlar iki yaşından 20 yaşına kadar hipodromda yarışabilirdi. Daha fazla enerji kazanabilmeleri için yarış atlarına saman, ot ve tahıl yedirilirdi.¹⁵

Sürücüler, standart kıyafetleri gibi görünen bir alt tunik (Auregarium veya Demosion), üst tarafında ise dizlerinin üzerine kadar uzanan etekli uzun bir dış ceket giymekteydiler. Bu ceket, atlı araba yarışçılarının temsil ettiği gruba bağlı olarak mavi, beyaz, kırmızı veya yeşildi. Ceket çapraz deri kemerlerle vücuda sabitlenmekteydi. Arabacıların baldırları, ayakkabılarının bir parçası olan ve bacağın ayak bileğinden dize kadar olan bölümüne dolanan bir kumaş ile sarılmaktaydı. Sürücüler başlarını korumak için kask (Cassidion) takıyorlardı ve ellerinde atları kontrol etmek için kullanılan bir kırbaç tutmaktaydılar.¹⁶

Araba sürücüleri bazen farklı bir şehre veya farklı bir takıma transfer olabiliyordu. Ancak atlar genellikle hangi takıma ait ise o takımda kalıyordu. Sürücülerin kariyerlerinin süresi yeteneklerinin ölçüsüne bağlıydı. Bazı yarışçıların kariyerleri 30 yıl kadar uzun olabiliyordu.¹⁷

¹² Anne McCabe, "Hipodromun Atları" *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2010, s.69.

¹³ Filiz Tütüncü Çağlar, "Tracing the Hoof-prints of Byzantine History: Horses and Horse Breeding in the Middle Byzantine Period", *Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology*, Ed. Ekin Kozal, Murat Akar, Yağmur Heffron vd., Ugarit Verlag, Münster 2017, s. 704.

¹⁴ Filiz Tütüncü Çağlar, *The Land of Beautiful Horses: Stables in Middle Byzantine Settlements of Cappadocia*, Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.47

¹⁵ McCabe, ba.g.m, s.73

¹⁶ Giatsis, a.g.m, s. 49.

¹⁷ Parnell, a.g.m, s. 234.

Yarışçıların başlıca hedefi daima en iyi olmak, heykellerinin ve anıtlarının hipodromda dikilmesi için fazla sayıda yarışta galip gelmekti.¹⁸ Sürücülerin başarılarını ölümsüz kılmak için yalnızca anıtları dikilmiyor bunun yanı sıra onları öven şiirler de yazılıyordu. Araba sürücülerinden Porphyrius, Faustinus ile oğlu Konstantinus Julianos ve Uranius'un isimlerine antolojilerde ve anıtlarda yer verildi. Bunlar arasında en ünlüsü hem Maviler hem de Yeşiller için yarışan Porphyrius (MS 480 -) idi. Uzun yıllar süren yarış kariyeri boyunca birkaç kez takımını değiştirdi.¹⁹ Başarılı ve yetenekli araba yarışçısı Porphyrius adına Hipodromda spina²⁰ üzerine anıtlar dikilerek zaferi taçlandırıldı.²¹

Araba sürücüleri seyirciler üzerinde her zaman bir beklenti yarattı ve geniş bir vatandaş yelpazesi içindeki takım gruplarının popülerliği ve kitlesel çekiciliğini de artırdı.

Araba Yarışlarının Yapıldığı Mekân: Hipodrom

Spor insanların en eski tutkularından biridir. Yüzyıllar içerisinde değişen sadece izleyicileri büyüleyen spor türleridir. Antik Roma İmparatorluğu'nda gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvanlarla dövüş günümüzün dünya ligi maçlarıyla aynı role sahipti.²² Gösteriler aşırı heyecan içerdiği için duygu patlamaları yaşanması kaçınılmazdı. Bu sebeple Kilise hipodrom gösterilerini uygun olmayan davranışların ve kargaşanın hâkim olduğu eğlenceler olarak gördü. Ayrıca gösterilerin düzenlendiği günler kiliselerin boşalması ve pazar ayınlarına az sayıda katılım olması da kilisenin tepkisine neden oldu.²³ Zamanla bu dövüş gösterileri Roma'nın pagan spor ve gösterilerinin Hristiyan ahlakıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle kademeli olarak ortadan kaldırıldı. Bu gösterilerin yerini hipodrom yarışları, özellikle de atlı araba yarışları aldı.²⁴

¹⁸Seza Sinanlar, *At Meydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 28.

¹⁹Teresa Wolińska (Łódź), "Constantinopolitan Charioteers and Their Supporters", *Studia Ceranea*, 2011, s. 136-137.

²⁰ Spina: Hipodromun ortasında bulunan araba yarışlarının yapıldığı parkuru ayıran hafif eğimli taş bariyer. Bkz.The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.986

²¹Alan Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens At Rome and Byzantium*, Clarendon Press, Oxford 1976, s. 12.

²²Wolińska ,a.g.m, s. 127.

²³ Charlotte Roueché, "Partiler ve Eğlenceler", *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt:1, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2010, s.59

²⁴ Wolińska ,a.g.m, s. 127.

Hipodrom, Yunanca hippos (at) ve dromos (yarış, yol, yarış pisti) sözcüklerinin birleşmesiyle oluştu. At ve atlı araba yarışlarının gerçekleştirildiği mekân olarak nitelendirildi.²⁵

Hipodrom, Yunan şehirlerindeki stadyumun gelişmiş mimarî şeklidir. Roma döneminde stadyum benzeri yapılar circus (daire, halka) adıyla anılmıştır. Roma'daki circus ile çoğu özelliği benzer olan yapı Bizans başkentinde Hipodrom olarak adlandırılmıştır.²⁶

Hipodrom'un yapımı yaklaşık 200 yılında Nea Roma'nın (İstanbul) yeniden inşa faaliyeti kapsamında İmparator Septimius Severus (193-211) ile başladı ve İmparator Konstantinus (324-337) döneminde ise genişletilerek tamamlandı. Kentin büyümesinde merkez rolü oynadı ve etrafındaki mimarî yapılar hipodroma uygun şekilde inşa edildi.²⁷ Hipodrom tamamlandıktan sonra "Bizans dünyasının eksenini" haline geldi. Bitişindeki Zeuksippos Hamamları onarıldı. Hipodrom doğusuna Augustaion'un (tören meydanı) güneyine bir İmparatorluk Sarayı inşa edildi.²⁸ Bu yapının halk için ne denli önemli olduğunu Fransız tarihçi Alfred Nicolas Rambaud "Tanrı Ayasofya'ya, imparator saraya, halk da hipodroma sahiptir" sözüyle ifade etmiştir.²⁹

Konstantinopolis hipodromu, Roma'daki Circus Maximus modeline uygun olarak tasarlandı. Şehir merkezinde, imparatorluk sarayının yakınında bulunan, şekil ve boyut olarak modern bir stadyumu andıran Hipodrom'un uzunluğu tam olarak bilinmemektedir.³⁰ Hipodrom; Alman arkeolog ve mimar Wolfgang Müller Wiener'e göre 420-440 metre uzunluğunda ve 117-125 metre genişliğinde,³¹ mimar Doğan Kuban'a göre 420-450 metre uzunluğunda ve 117-124 metre genişliğindedir.³² Veronali rahip O.

²⁵ Secda Saltuk, *Antik Çağda Hipodromlar Circuslar*, Ege Yayınları, İstanbul 2001, s. 1.

²⁶ Sinanlar, a.g.e, s. 9.

²⁷ David Alan Parnell, "Spectacle and Sport in Constantinople in The Sixth Century", *Spectacle in Greek and Roman Antiquity*, Ed. Paul Christesen ve Donald G. Kyle, Wiley Blackwell, West Sussex 2014, s.635-636.

²⁸ Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople, the Walls of the City and Adjoining Historical Cities*, John Murray, Londra 1899, s. 34.

²⁹ Charles Diehl, "The Population of Constantinople", *The Cambridge Medieval History, The Eastern Roman Empire (717-1453)*, Ed. John Bagnell Bury, The Macmillan Company, Cilt 4, New York 1923, s. 750.

³⁰ Marie France Auzepy, "İstanbul'un Hipodromu", *Bizans: Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, Ed. Annie Pralong, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 53.

³¹ Wolfgang Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.64.

³² Doğan Kuban, *İstanbul, An Urban History: Byzantion, Constantinopolis, İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.87.

Panvinio'a göre ise hipodromun uzunluğu 370 metre genişliği 120 metredir.³³

Yapı çok uzun bir at nalı ya da yüksek bir duvarla çevrili bir U harfi şeklindeydi. Hipodromun ortasında *spina* (Lat. Diken, omurga.) uzanıyordu. Spinadan önce bu bariyerler Eurippos (Ευρίππος=su kanalı) olarak adlandırılmıştır. Spinanın her iki ucunda, etrafında arabaların döndüğü *metae* (metæ) adı verilen silindirik sütunlar vardı.³⁴

Hipodromun güney ucunda, yarış pistinin başlangıç kapılarına doğru dönmeye başladığı kavisli bir kısmı olan yarım daire biçimli bir *sphendone* (σφενδόνη) vardı.³⁵ En kuzey sınırında ise bariyerlerle kapatılmış atlı arabaların çıkış kapıları *carceres* bulunmaktaydı. Ancak kesin konumu ve boyutları bilinmemektedir. Carceresin olduğu kuzey yönünde Mavi takımın; güney yönünde sphendonenin bulunduğu kısımda Yeşil takımın hudut işareti yer almaktaydı.³⁶ Hipodrom'da muhtemelen 10 kapı bulunmaktaydı ve bunlardan beşi batı pistine, beşi de doğu pistine açılıyordu; batı ucundaki birinci kapı Maviler (ve Beyazlar) takımının toplanma noktasıydı; doğu uçtaki onuncu kapı Yeşiller (ve Kırmızılar) için aynı işlevi görüyordu. Batı pistine açılan ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci kapılar kurayla dört yarışçıya veriliyordu. Üst katta teknik işlerle ilgili bölümler, soyunma odaları ve toplantı salonları vardı.³⁷

Uzunluğu yaklaşık 280-300 metre olan *spina* heykel ve anıtlarla çevriliydi. Bazılarını Konstantinus'un getirttiği, spinaya yerleştirilmiş olan anıtlar ile kimisi at üzerinde kimisi ayakta imparator heykelleri, hayvan heykelleri gibi mimari unsurlar Hipodromun önemli öğeleriydi. Spina üzerinde günümüze kalan anıtlar Örne sütun, Mısır dikilitaşı ve Burmalı sütundu. Etrafında yarış arabalarının turladığı dikilitaş güneşi sembolize etmekteydi.³⁸

Dikilitaş, aslında firavun III. Thutmosis (M.Ö. 1549-1503) tarafından Suriye'deki zaferleri anısına dikilmişti ve Dayr al Bahri'de (Deir el-Bahari)

³³ Erdem Yücel, Bizans Devrinde Hipodrom, *Arkitekt*, Cilt 1966, Sayı 2/ 322, 1966, s.84.

³⁴ Wolińska, a.g.m, s. 128.

³⁵ Ljudmila Djukic, "Hippodrome (Constantinople)", *The Byzantine Empire A Historical Encyclopedia*, Ed. James Francis Le Pree, ABC-CLIO, II, Santa Barbara, Kaliforniya 2019, s. 198.

³⁶ Auzepy, a.g.m, s.53.

³⁷ Dagron, a.g.e, s.81.

³⁸ Auzepy, a.g.m, s.53-56.

yüzyıllarca ayakta kalmıştı. Anıt, Mısır'dan Konstantinopolis'e getirilip, mermer bir kaide üzerine yerleştirilmiştir.³⁹

Dikilitaş'ın kaidesi iki kısımdan oluşmaktadır. Kaidenin alt tarafında Dikilitaş'ın Hipodrom'a getirilmesi ve yerleştirilmesi ile at yarışları tasvir edilmiştir. Kaidenin üst kısmının dört yüzünde de *kathisma*⁴⁰(*κάθισμα*) gösterilmekte olup İmparatorluk ailesinin üyeleri, çeşitli kamu görevlileri, askerler resmedilmiştir. (Şekil 1,2,3 ve 4) Üst kaidenin alt kısmındaki kabartmada müzikal gösterileri izleyen seyirciler bulunmaktadır.⁴¹

Şekil 1.

Şekil 2.

<https://open.conted.ox.ac.uk/resources/images/obelisk-theodosius-i-constantinople>

³⁹Jonathan Harris, *Constantinople Capital Of Byzantium*, Hambledon Continuum, Londra ve New York 2007, s.31.

⁴⁰ *Kathisma (κάθισμα): İmparatorun araba yarışlarını seyrettiği loca. Kathisma sadece bir locadan ibaret olmayıp bir odalar kompleksinden oluşuyordu. Bkz. Bkz. Jonathan Bardill, "Konstantinopolis Hipodromu'nun Mimarisi ve Arkeolojisi", *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul, 2010, s.141, The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991,s.934, Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, s.342,360,367,830.*

⁴¹ John Geyssen, "Presentations Of Victory On The Theodosion Obelisk Base", *Byzantion*, Cilt 68, 1998, s.47-48.

Şekil 3.

Şekil 4.

(<https://open.conted.ox.ac.uk/resources/images/obelisk-theodosius-i-constantinople>)

Hipodromun konumu ve planlaması, imparatorluk sarayı hipodromun doğu kanadına bitişik olacak ve doğrudan ona bağlanabilecek şekildeydi. Saray ile hipodrom arasındaki bağlantı noktası, imparatorun günün yarışlarına hazırlandığı ve onları izlemek için oturduğu İmparatorluk ailesine ayrılmış oturma alanı olan *kathisma* idi. Bu düzenlemeyle, imparator bu alana girdiğinde ve yarışlarda halkın önünde tüm ihtişamıyla görüldüğünde, imparatorun doğan güneş gibi ortaya çıkması amaçlanıyordu.⁴² Aslında *kathisma*, yalnızca bir locadan değil, birçok odanın yer aldığı yapılar bütününden oluşmaktaydı. Bu yapı Porphyrogennetos'un "De Ceremoniis"⁴³ adlı eserinde "Kathisma Sarayı" olarak anılmaktadır.⁴⁴

Meslek ve sınıf fark etmeksizin erkekler Hipodrom'a girebilmekteydi. Giriş için yalnızca jeton gerekliydi ve herhangi bir ücret ödenmiyordu.⁴⁵ İmparator ve eşi yarışları *kathismadan* izliyordu. *Kathismanın* üst katındaki kafesli pencereleri olan localarda prensesler, saray hanımları, ileri gelenlerin ve aristokratik sınıfa mensup görevlilerin eşleri kimseye görünmeden

⁴² Jonathan Bardill, *Constantine, Divine Emperor of The Christian Golden Age*, Cambridge University Press, New York 2012, s. 15.

⁴³Bkz. Porphyrogennetos, *The Book of Ceremonies*, s.364 "Ertesi gün imparator, her zamanki refakatçileri ile Saray'dan dışarı çıkar. Augousteus Salonu'ndan geçer, özel sarmal merdivenden iner ve Kathisma Sarayı'na, yani herkes gelene kadar beklediği özel locasına gider."

⁴⁴ Rodolphe Guiland, "Études Sur L'Hippodrome de Byzance, III, Rôle de L'Empereur Et Des Divers Fonctionnaires Avant Et Pendant Les Courses", *Byzantinoslavica*, Cilt 26, 1965, s.5-6.

⁴⁵ Oscar Gross Brockett, *History of the Theatre*, Allynand Bacon Inc, Boston 1977, s.79.

yarışları izleyebiliyordu.⁴⁶ Hipodrom grupları hakkında detaylı çalışmaları bulunan Alan Cameron, kadınların oyunlara normal şekilde katılmasının uygun görülmediğini ileri sürmektedir.⁴⁷ VI. yüzyıl tarihçisi Prokopios ise taraftarlar arası rekabete atıfta bulunarak, kadınların halka açık gösterilere hiç gitmedikleri halde taraftar gruplarına katıldığını belirtmektedir.⁴⁸ Justinianus Kanunlarında (*Corpus Iuris Civilis*) eşinin bilgisi olmadan veya eşi tarafından açık bir şekilde yasaklandıktan sonra hipodrom oyunlarına, tiyatro veya amfi tiyatro gösterilerine gitmenin bir kadından boşanma sebebi olarak görüleceği hükmüne yer verilmiştir.⁴⁹

İmparatorun bulunduğu tarafta, aile üyeleri ve senatörler, yüksek rütbeli memurlar ve devletin ileri gelenleri birlikte yarış izlerdi. Yabancı hükümdarlar ve elçiler genellikle imparatorluk locasına davet edilirdi. Locanın alt tarafındaki yerlerde ileri gelenler ve daha düşük rütbeli sivil ve askeri yetkililer vardı. Yan tribünlerde senatörler, yani Bizans asileri oturuyordu. Biraz kenardaki yerler alt aristokrasinin temsilcilerine ayrılıyordu. Kathismanın karşı tarafı taraftar gruplarına tahsis edilirdi. Takımların grup liderleri tribünlerin üst kısmında otururdu. Maviler imparatorluk locasının önünde ve sağında, Yeşiller de aynı locanın önünde ve solundaydı. Maviler yanlarında Beyazlar, ardından Kırmızılar ve Yeşiller en sonunda olacak şekilde yerleştirildi. Taraftar gruplarının oturduğu kısım haricindeki diğer bölümler halka aitti.⁵⁰

Bizans, Roma İmparatorluğu'ndan atlı araba yarışlarına duyulan tutkuyu miras alırken, Hipodromda Roma'daki Circus Maximus'a atfedilmeyen

⁴⁶ Guillard, a.g.m, s.6

⁴⁷ Alan Cameron, *Porphyrius the Charioteer*, Oxford University Press, Oxford 1973, s.53.

⁴⁸ Procopius, *History of the Wars*, Çev. Henry Bronson Dewing, W. Heinemann ve Macmillan Co, Londra ve New York, Cilt 1, 1914, s.221. "Ve kadınlar bile bu kutsal olmayan çekişmede onlara (taraftar grupları) katılırlar. Yalnızca erkeklerin peşinden gitmekle kalmazlar, halka açık gösterilere dahi katılmayan kadınlar fırsat sunulduğunda erkeklere bile direnirler. Bu yüzden, kendi adına buna ruhun bir hastalığından başka bir şey diyemem."

⁴⁹ *The Codex of Justinian*, Çev. Justice Fred H. Blume, Ed. Bruce W. Frier, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s.1229. "Kocalar da benzer şekilde sınırlandırılacak ve daha açık bir şekilde ifade edilen gerekçeler olmaksızın kendi eşlerini boşamalarına izin verilmeyecek. Zina eden, zehirleyen, katil, köle hırsız, mezar hırsız, kiliselerde hırsızlık yapan, haydutların suç ortağı, kocasının bilgisi veya rızası olmadan akrabası olmayan erkeklerin akşam yemeklerine katılan veya kocasının bilgisi dışında evinin dışında geceyi "geçiren, mücbir bir sebep olmaksızın uzakta olan, (veya) eşinin açık yasağına rağmen, circus oyunları, tiyatro gösterileri veya amfi tiyatrodaki gösterilere katılan, eşini zehirle, kılıçla veya başka bir şekilde öldürmeye çalışan veya yönetime karşı komplo kuranların suç ortağı olan veya suç teşkil eden bir olaya bulaşan veya kocasına fiziksel saldırıda bulunan eş kocanın boşanması için ileri süreceği sebeplerdendir."

⁵⁰ Guillard, a.g.m, s.6.

siyasi öneme sahip oldu. Burası, yeni tahta çıkan imparatorun halkı selamladığı, halkın da onun seçilmesini alkışlayarak onayladığı bir mekândı. Aynı şekilde halkın imparatorun icraatlarını açıkça eleştirdiği ve bazı devlet görevlilerinin görevden alınması için imparatora talepte bulunduğu bir mekândı. Hipodrom, Bizans tarihi boyunca defalarca tahtı sarsan veya tehdit eden siyasi gösterilere ve ayaklanmalara tanıklık etti.⁵¹ 4. yüzyılda kentin mimari yapılarından biri olmanın dışında bir özelliği bulunmayan Hipodrom, 6. yüzyıldan sonra canlı bir müze, otantik bir kültürün temeli ve siyasal yaşamın odak noktası oldu ve uzun süre bu özelliklerini korudu.⁵² Atlar ve arabacıların yanı sıra Hipodroma hayat veren seçtiği takımı tutkuyla destekleyen, hipodrom gösterilerinde eğlenme imkânı bulan ve İmparatora sesini duyuran seyirci kitlesiydi.

Yarışları Seyreden Taraftar Grupları

Araba yarışları, Hıristiyan kilisesinin gladyatör dövüşlerini yasakladığı zamandan beri arenada en sevilen gösteriydi. Araba sürücülerini dört farklı renk kıyafet giyiyordu (yeşil, mavi, beyaz ve kırmızı) Her renk organize olmuş taraftar gruplarını temsil etmekteydi.⁵³ 5. yüzyıldan itibaren Bizans'ta araba yarışı grupları “demos”(δημος) (çğ.demoi) adıyla anılır. Demos teriminin genel olarak insanlar (halk), özgür vatandaş ve kentsel bir bölgedeki nüfus şeklinde tanımlanan iki anlamı vardır.⁵⁴ Renkler kaynaklarda “meros” (μέρος)⁵⁵ adıyla da anılmış olup “hizip” şeklinde tercüme edilmiştir. Demoi (δημοι) üyelerine de “demotai” (δημόται) denirdi.⁵⁶

Demosların nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de başlangıçta Maviler, Yeşiller, Beyazlar ve Kırmızılar olarak dört grup oldukları bilinmektedir.⁵⁷ Bu renklerin kaynağı güneş kültüne dayandırılmaktaydı.⁵⁸

⁵¹ John Bagnell Bury, *A History of the Later Roman Empire From the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, Cilt:1, Dover Publications, New York 1958, s.86.

⁵² Dagron, a.g.e, s.21. Bkz. Cyril Mango, “Konstantinopolis Hipodromu'nun Tarihçesi”, *Arkeolojisi*, *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul, 2010, s.40 (s.36-43)

⁵³ Aleksandr Aleksandrovich Vasil'ev, *History of Byzantine Empire (324-1453)*, The University of Wisconsin Press, Madison 1952, s.155.

⁵⁴ Henry George Liddell ve Robert Scott, “δημος” *A Greek- English Lexicon*, American Book Company, New York, Şikago, Cincinnati 1901, s. 339-340

⁵⁵ Demos (δημος), Bir bütünün parçası, pay. Bkz. Liddell ve Scott, “μέρος” *A Greek- English Lexicon*, s.942

⁵⁶ Auzepy, a.g.m, s. 61.

⁵⁷ Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.17.

İoannes Malalas ve İoannes Lydos gibi 6. yüzyıl antik dönem yazarları bu renklerin mevsimleri sembolize ettiğini ve dört elemente karşılık geldiğini öne sürmekteydi: toprak (yeşil), su (mavi), hava (beyaz) ve ateş (kırmızı). Bu sebeple araba yarışlarının kökeninde doğanın yenilenişini anlatan simgesel bir yönü bulunduğu iddia edilmektedir.⁵⁹ Gilbert Dagron ise, yaklaşık 35 metre genişliğindeki bir pistte olabilecek kazaların karışıklığa yol açmaması için atlı araba sayısının dört olmasının normal görüldüğünü; dört mevsim, dört ana yön, dört element ya da dört doğal niteliğin (sıcak, soğuk, ıslak, kuru) olmasının benzerliklerden ve yapay derinliklerden başka bir şey olmadığını savunmaktadır.⁶⁰

Söz konusu gruplardan Beyazlar ve Kırmızılar zamanla ortadan kalkmış geriye Yeşiller ve Maviler kalmıştır. Mavilere “Venetoi”, Yeşillere “Prasinoi” denilmiştir. Gruplara ilişkin en net bilgi, bunların Hipodrom’daki at yarışlarıyla ilgili oldukları yönündedir. Her grup kendi yarışçılarını hazırlamaktaydı, yarışları izleyen seyirciler ise Maviler ve Yeşiller olarak ayrılıp kendi yarışçısını destekliyordu.⁶¹

İmparator da dâhil olmak üzere halkı oluşturan her sınıftan insan gruplardan birine sempati duymaktaydı. II. Theodosius (408-450), Leo (457-

⁵⁸Çok tanrılı inançlardan tek tanrılı dinlerin doğuşuna kadar her toplum güneşi farklı şekillerde inancına yansıtmıştır. Güneş’in Circus Maximus’un ilk koruyucu tanrısı olduğuna inanılır. Tertullianus, *De Spectaculis* adlı eserinde şöyle belirtir; “Circus esas olarak Güneş’e adanmıştır...Güneş tapınağı arenanın ortasındadır ve bu tapınağın üstünde bir sureti parlar güneşin.” Burada tapınak ortadaki obelisktir. Bkz. Tertullien, *Les spectacles (De spectaculis)*, Çev. Marie Turcan, VIII,1, Les Éditions du Cerf, Paris, 1986, s.154-156

Hipodrom gösterilerinin kökeninde de dinsel ritüeller vardı. Yarış bir ritüeldi. Hipodromun dekoruna da güneş hakimdi. Atlı arabalar güneşin simgesi olarak görülen Dikilitaş etrafında tur atardı. Hipodrom dünyanın özeti gibiydi. Arena yeryüzü; Euripos yeryüzünü bölen veya çevreleyen denizler; ortadaki obelisk gökyüzünün ve güneşin zirvesiydi. Güneş kültü Roma sembolleri mirasının başka bir düzeyini oluşturdu. Güneş, Konstantinopolis’te hipodrom üstündeki egemenliğini dikilitaş gibi belirgin ve anlamlı anıtlar üzerinden devam ettirdi. Güneşe bu derece önem atfedilmesinin nedenlerinden biri de bereketle ilişkilendirilmesiydi. Yarışlar yaşayanların ömrünü uzatıyor, tanrıların enerjisini yeniliyor, mevsimlerin döngüsüne destek oluyor, tohum ekilmesine yardımcı oluyor, nüfusu artırıyor, neredeyse tüm dünyanın yenilenmesini sağlıyordu. Takımların isimleri de buna atfen renklerle sembolize edildi. Yeşil=ilkbahar=toprak=Venüs, Kırmızı=yaz=ateş=Mars, Mavi=sonbahar=hava yada deniz, =Satürn veya Neptün, Beyaz=kış=hava ve rüzgar=Jüpiterdi. Bkz. G. Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu...*,s.54-63

⁵⁹ Auzepy, a.g.m, s.61.

⁶⁰ Dagron, a.g.e, s.53.

⁶¹ Prokopius, age, s.17. “Başlangıçta dört parti (takım) olduğu biliniyor. Bunlar Yeşiller, Maviler, Beyazlar ve Kırmızılar olarak anılıyordu. Beyazlar ve Kırmızılar sonra ortadan kalktı. Geriye Yeşiller ve Maviler kaldı. Mavilere “Venetoi”, Yeşillere “Prasinoi” denildi.”

474) ve Zeno (474-475) Yeşilleri, Marcianus (450-457) ve Justinianus (527-565) Mavileri tercih etmiştir.⁶² Örneğin; İmparator II. Theodosius (408-450) Yeşillerin lideri ve hamisi olan Chrysaphius'un isteklerini yerine getiriyor, onu hediyelerle mükâfatlandırıyor. Bir şikâyeti yada isteği olduğunda Chrysaphius, imparatora rahatça ulaşabiliyordu.⁶³ II. Theodosius'dan (408-450) sonra tahta geçen Marcianus'un (450-457) ilk eylemi ise Chrysaphius'u idam ettirip mallarına el koymak oldu. Chrysaphius'un Yeşiller grubundan olması ve Marcianus'un Maviler'e sempati duyması nedeniyle böyle bir karar vermiş olabileceği akla gelmektedir.⁶⁴

Gilbert Dagron grupların etkinliğinin arttığı dönemde imparatorun açıkça bir rengi desteklemesi ya da destekliyormuş gibi görünmesinin kimi zaman saltanatın simgesi olduğunu; kimi zaman da yönetim biçimi olarak lanse edildiğini, ama çoğu zaman bunun basit bir olgu, irdelenmesine gerek olmayan olağan bir durum gibi değerlendirildiğini belirtir. Dagron ayrıca, doğrulanması mümkün olmayan ve çoğunlukla bir yarışçı veya eküri bağlamında hiçbir eğilimle örtüşmeyen bu tercihleri yapmalarının mümkün görünmediğini ifade ederek, sanki tek alternatifleri buymuş ve tarafsızlık yasakmış gibi hareket ettiklerini, tarafsız oldukları takdirde istikrarsızlık ve belirsizlik baş göstereceği düşüncesiyle hep bir tarafı desteklediklerini ileri sürmektedir.⁶⁵

Hipodrom grupları hakkında çalışma yapan pek çok araştırmacı grupların doğası ve toplumun diğer kesimleriyle ilişkileri hakkında farklı fikirleri benimsemiştir. Bu çerçevede, söz konusu grupların dini, politik nitelik taşıyıp taşımadıkları, askerî güç olarak kullanılıp kullanılmadığı, sosyal farklılıkları, sınıfsal ayrımları ve yaşadıkları semt bağlamında farklı görüşler öne sürülmüştür.⁶⁶

⁶² Bury, a.g.e, s.85.

⁶³ John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, Çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986, s.198. "İmparator Theodosius, Ztoummas olarak tanınan Chrysaphios'u çok sevmekteydi. Ne isterse yerine getirdi, ona çok sayıda hediye verdi. Chrysaphios, imparatora çok kolay ulaşabildi. Bütün meselelerde kontrolü ele aldı ve her şeyi yağmaladı. Yeşillerin hamisi ve koruyucusuydu."

⁶⁴ Malalas, a.g.e, s.201. "İmparator, Chrysaphios Ztoummas'ın başını kesmiş ve mallarına el koymuştu. Çünkü Chrysaphios, O'na tanıklık eden birçok kişiye zarar vermişti ve Yeşillerin hamisi ve koruyucusuydu."

⁶⁵ Dagron, a.g.e, s.224.

⁶⁶ Fiona. K Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World*, Francis Cairns, Cambridge 2006, s. 224. Konuya ilişkin farklı görüşteki araştırmacılar için bkz. C. Roueché, *Performers and Partisans At Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*; A. Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*; G.

Taraftar grupları hakkında en detaylı çalışmaya sahip olan Alan Cameron grupların siyasi veya dinî çıkar gruplarıyla çok fazla ilgisi olmadığını, hipodromda düzenlenen at yarışı ve diğer eğlencelerin fanatizmle ilgisi olduğunu belirterek onları basit taraftar kulüpleri olarak değerlendirmektedir.⁶⁷

Cameron'un hipodrom grupları üzerine yaptığı çalışmaları, iki spor grubu arasındaki rekabeti açıklamak için dinî, sosyal veya semtler arası farka yer veren önceki hipotezleri etkili bir şekilde yıkmıştır. Cameron'a göre, yüzyıllarca araba yarışlarının düzenlenmesini destekleyen hipodrom grupları, geç antik çağda imparatorluk törenlerinde kısmen daha büyük bir rol üstlendikleri ve aynı zamanda farklı eğlence türleriyle ilgilenen çeşitli grupların birleşmesi sonucunda grup üyelerinde sayısal bir artış olduğu için daha belirgin hale gelmişlerdir. Cameron, ayrıca antik kaynakların, eğlence mekânlarının yakınında meydana gelen isyanları açıklarken tek tip ve tutarlı bir çerçeve sunmakta olduğunu, isyanların oyunların heyecanı ve renkler arasındaki rekabetten kaynaklandığını öne sürmektedir.⁶⁸

Tarihçi John Hugo Liebeschuetz, siyasi alanda grupların etkisinin artmasının, imparatorluk törenlerinin artan önemi ile bağlantılı olduğunu ifade ederek, 5. yüzyılın ortalarından itibaren imparator ilan edilmenin şartlarından biri olan halkın beğenisini kazanmak konusunda grupların işlevinin törendeki alkışlamalarda insanlara liderlik ederek, imparatorların tanınmasında giderek daha etkili hale geldiklerini belirtir. Liebeschuetz, ayrıca grupların bir imparatoru kendi başlarına seçecek veya devirecek nüfuza sahip olmadıklarını fakat potansiyel adaylardan hangisinin tahta çıkışının kabul edileceği konusundaki tartışmada etkili bir unsur haline geldiklerini savunmaktadır.⁶⁹

İmparator değişikliklerinde grupların sınırlı da olsa etkisine örnek olarak Phokas'ı (602-610) tahttan indirip Herakleios'un iktidarı ele geçirmesini verebiliriz. Phokas'ın başarısız politikaları nedeniyle isyan başlatan Afrika eksarkının oğlu Herakleios, Phokas'a saldırmak için büyük bir gücü gemilerle Bizans şehrine gönderdi. Herakleios deniz kıyısındaki adalara ve çeşitli limanlara uğradığında, başta Yeşiller olmak üzere birçok insan ona

Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*; F. Dvornik, "The Circus Parties in Byzantium: Their Evolution and their Suppression"; G. Manojlović, "Le Peuple De Constantinople".

⁶⁷ Alan Cameron, *Circus Factions*, s.272-273.

⁶⁸ Michael Whitby, "The Violence of The Circus Factions", *Organised Crime in Antiquity*, Ed. Keith Hopwood, The Classical Press of Wales, Swansea 2009, s.231.

⁶⁹ John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz, *Decline and Fall of the Roman City*, Oxford University Press, New York 2001, s.211 .

katıldı. Phokas durumdan haberdar olunca rakibine karşı şehrin savunulması için emirler gönderdi. Bunun üzerine deniz kıyısında bir çatışma başladı.⁷⁰ General Bonosos deniz savunmasını bırakarak kaçtı ve daha sonra Konstantinopolis'in Caesarius bölgesini yakmakla suçlandı, bu olay aslında başkalarının eyleminden kaynaklandı. General kaçarken öldürüldü ve bedeni bulunup Bous (Βους) (Lat. Bovis) Forumu'nda yakıldı. Yeşiller, Caesarius mahallesini ateşe verdi ve kargaşa yayıldı.⁷¹ Herakleios (610-641) imparator ilan edildi. Senatörler, subaylar ve askerlerden oluşan grup Phokas'ı ele geçirip imparatorluk tacını ondan aldılar. Daha sonra onu Herakleios'un huzuruna götürdüler ve Phokas orada öldürüldü.⁷² “Herakleios, Phokas öldürüldükten sonra yarış düzenledi. Bu yarış sırasında, Hipodrom'da Phokas'ın ikonu ve Mavilerin bayrağı yakıldı. Bu Mavilerin aşağılanmasını sembolize ediyordu ve Yeşillerin Herakleios'un tahta çıkışındaki rolünü vurguluyordu.”⁷³

Charlotte Roueché, “Performers and Partisans at Aphrodisias” başlıklı çalışmasında, grup üyelerinin genellikle genç erkeklerden oluştuğunu, onların isyankâr potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda gençlere bir uğraş sağlanarak enerjilerini güvenli yollardan kullanmanın ve gençleri sorumlu vatandaşlığa hazırlamanın bir yolu olarak halk törenlerine katılmanın önemine işaret etmiştir. Anılan eserde, alkışlara önem verme yaklaşımının gruplara siyasi güç sağladığı ve grupların imparatorlara taleplerini dile getirmede kendilerini özgür hissettikleri belirtilerek, böyle bir durumun yalnızca, hükümdarların otoritesini onaylamada temel bir unsur olarak gruplara dayalı takdirlerin ayrıcalıklı hale gelmesinden kaynaklanabileceği kaydedilmektedir.⁷⁴

⁷⁰*The Chronicle John :Bishop of Nikiu*, Çev. Robert Henry Charles, Williams and Nortgate, Oxford 1916, s.176-177. “Ve yaşlı Herakleios, küçük oğlu Herakleios'u Phocas'a saldırması amacıyla gemilerle ve büyük bir barbar kuvvetini Bizans şehrine gönderdi. Adalar ve deniz kıyısındaki çeşitli duraklarda başta Yeşil gruptan olanlar olmak üzere birçok insan onunla birlikte gemiye bindi.”

⁷¹ Walter E. Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s.49.

⁷²*The Chronicle John: Bishop of Nikiu*, s.177. “Senatörler, subaylar ve askerler içeri girip Phocas'ı yakaladılar ve imparatorluk tacını başından aldılar ve aynı şekilde mabeyinci Leontius'u da ele geçirdiler ve zincire vurup Herakleios'a, St. Thomas kilisesine götürdüler ve onun huzurunda ikisini de idam ettiler.”

⁷³*Chronicon Paschale*, Ed. Ludwig August Dindorf, Impensis E. Weberi, Cilt 1, Bonn 1832, s.701. “Üçüncü günde sirk oyunları sırasında Suriyeli Leontius'un başı getirilerek hayatı boyunca beyaz cübbe giyen adamların yanan mumlarla taşıdığı Phokas'ın ikonu ile birlikte yakıldı. Aynı anda Mavilerin bayrağı da yakıldı.”

⁷⁴ Charlotte Roueché, *Performers and Partisans At Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*, Society for The Promotion of Roman Studies, Londra 1993, s.153-154.

Roueché, geç Roma döneminde, şehirlerin gerçek ve ekonomik gücünün giderek zayıfladığını ve diğer bağlılıkların nispeten daha fazla önem arz ettiğini, özellikle 7. yüzyılın başlarında, fiili bir iç savaş ve önemli nüfus hareketlerinin olduğu Doğu'daki kaotik koşullarda, bir renge bağlılığın her zamankinden daha önemli hale geldiğini ileri sürmektedir. Roueché, bunun çarpıcı bir göstergesinin, toplumun önde gelen kişilerinin “İoannes Lydos (Lidyalı John)” veya “İoannes Kappadoks (Kapadokyalı İoannes)” gibi vatandaşlıklarından ziyade taşra kökenlerine göre belirleme eğiliminin artmasından kaynaklandığını, İmparatorluk çapında renklere bağlılığın çok açık ve tanınabilir bir kimlik sağlıyor gibi görünmüş olabileceğini savunmaktadır. Adı geçen yazar ayrıca, taraftar gruplarının toplum huzurunu bozucu eylemlerde bulunmasının değişen siyasi koşulların bir ürünü olduğunu, bu nedenle, grupların imparatorluğun siyasi sistemleri bir geçiş ve çöküş sürecindeyken siyasi ve sosyal bozulmanın odak noktası olarak işlev gördüğünü belirtmektedir.⁷⁵

Francis Dvornik ve Gavro Manojlovic başta olmak üzere bazı araştırmacılar grupların dinî yönden ayrıldıkları ve Mavilerin Ortodoksluğu Yeşillerin ise Monofizitliği temsil ettikleri ileri sürüldü.⁷⁶ Ancak bu sav Averil Cameron tarafından çürütülmüştür. Cameron, Mavilerin geleneksel olarak Ortodoks, Yeşillerin Monofizit olarak kabul edildiğini, hatta tüm Yeşillerin Monofizit değil ama tüm Monofizitlerin Yeşillerden oluştuğunu iddia eden görüşler bulunduğunu ancak bu savların 5. ve 6. yüzyılların din tarihinin basitleştirilmesine ve çarpıtılmasına neden olduğunu belirtmektedir. Maviler ve Yeşiller arasındaki ayaklanmaların, hipodromda herhangi bir rengin galibiyeti ya da yenilgisi kadar basit bir şeyden çıktığını, genel olarak Yeşillerin de Maviler kadar Ortodoks olduğunu, dinî saiklerin gruplar arası rekabette rol oynamadığını ve grupların grubu temsilen dini anlaşmazlıklarda yer almadıklarını savunmaktadır.⁷⁷

Manojlovic, ayrıca Maviler ve Yeşillerin iki farklı sosyal sınıfı temsil ettiğini, Mavilerin esas olarak şehrin seçkin, ticarî ve endüstriyel olmayan semtlerinde ve Blachernae (okunuşu Vlahernae/Vlahernes) (Ayvansaray) semtinde yaşadıklarını bu nedenle sosyal olarak üst sınıfa mensup olduklarını ancak şehirde azınlıkta bulduklarını diğer yandan Yeşillerin işçi, denizci ve tüccar nüfusu oluşturduğunu, özellikle liman bölgesi ve Konstantinopolis'in ticaret merkezinde Khalkedon/Chalkedon (okunuşu

⁷⁵ Roueché, a.g.e, s.154-156.

⁷⁶ Francis Dvornik, “The Circus Parties in Byzantium: Their Evolution and their Suppression”, *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, Londra 1974, s.125-126.

⁷⁷ Alan Cameron, “Heresies and Factions,” *Byzantion*, Cilt 44, 1974, s.92-93.

Halkedon) (Kadıköy) yaşamakta olduklarını ileri sürmüştür.⁷⁸ Sınıfsal ayrıma ilişkin görüşün kökleri ondan önceye dayansa da onu sistematik olarak formüle eden ve destekleyen ilk kişi Manojlovic'tir.⁷⁹

Jack Lindsay, gruplar arası ekonomik ve sınıfsal farklılar bulunduğunu, Mavilerin eski Bizans'ta toprak sahibi soylulardan, Yeşillerin ise doğu şehirlerindeki meslektaşlarıyla yakın bağları olan tüccarlar ve işverenlerden oluştuğunu belirtmektedir. Lindsay ayrıca Mavilerin en güçlü dayanağının Senato, Yeşillerin ise mali bürokrasiye mensup kişiler olduğu görüşünü paylaşmaktadır.⁸⁰

Cameron, grupların sınıfsal ayrımına ilişkin olarak grup üyeleri arasında bürokratlar, toprak sahipleri, zanaatkarlar, halk ve (en azından 7. yüzyılda) din adamları dahi bulunduğunu, ancak Mavi ve Yeşillere destek verip taraftar rolünü oynamaya başladıklarında, diğer kimliklerini temsil etmeyi bırakıp, onların yalnızca Maviler ve Yeşiller taraftarı olduğunu iddia etmektedir. Cameron, herhangi bir gruba ilişkin sahip olduğumuz en kapsamlı tanımın, Prokopios'un "*Historia Arcana*"sında⁸¹ yapılmış olduğunu ve bu eserde Maviler ve Yeşiller arasında herhangi bir sosyal ayrım olduğuna dair bilginin yer almadığını hatta Mavililerin aşırılıklarının hem zenginlere hem de fakirlere yönelik olduğunu açıkça ortaya koyduğunu ifadeyle, grupların sosyal sınıflarla doğrudan bir bağlantısı olmadığını savunmaktadır.⁸²

Dagron, renklere ilişkin olarak hiçbir metinde semtlerle ilgili özel bilgilerin yer almadığı ve söz konusu semtlerin iddiaları doğrulayacak

⁷⁸ Gavro Manojlović, "Le Peuple De Constantinople", Çev. Henri Grégoires. *Byzantion*, Cilt 11, Sayı 2, 1936, s. 654.

⁷⁹ Cameron, *Circus Factions*, s.74.

⁸⁰ Jack Lindsay, *Byzantium into Europe*, The Bodley Head, Londra 1952, s.55.

⁸¹ Bkz. Procopius, a.g.es.17-18. "Kimi tarihçiler ve araştırmacılar bunların halk örgütleri olduğunu belirtiyorlar. Kimi bunların imparatorluk içinde çeşitli sınıfları temsil ettiklerini, aralarında inanç farkları bulunduğunu öne sürüyorlar. Yalnız bu partilerin Hipodrom'daki at yarışlarıyla ilgili oldukları kesin. Her iki parti kendi yarışçılarını hazırlıyordu, yarışları izleyen halk. Maviler ve Yeşiller olarak ayrılıp kendi yarışçısını destekliyordu. Maviler ve Yeşiller diye parti ayrımı sadece hipodromda kalmadı, tüm imparatorluğa ve her düzeyde toplum kesimine yayıldı. Zamanla partizanlar birbirlerine girdiler ve huzursuzluk kaynağı oldular. Bu parti ayrımı ve çıkardığı sorunlar Bizans İmparatorluğu'nu uzun süre uğraştırdı. Partilerin yöneticileri başlangıçta devlet tarafından atandı. Kentlerde çeşitli milis kuvvetleri kurdular ve surların onarım işleriyle de görevlendirildiler. Bu arada Mavilerin eski senatörleri ve büyük arazi sahiplerini içine aldığı, Yeşillerin ise daha çok tüccarlar ve küçük esnafa dayandığı iddiaları da öne sürüldü. Kimi tarihçiler, partilerin merkezi yönetime "karşı kentlerin eski demokratik inançlarını yansıttığını bir görüş olarak ortaya attılar. Ama kesin bir bilgi yok bu konuda."

⁸² Cameron, *Circus Factions*, s.82-101.

şekilde yeterli nüfusa sahip olduğuna dair de veri bulunmadığını ileri sürerek, grupların örgütlenmesi ve toplanması bağlamında semtlere temel bir işlev yüklemenin doğru olmadığını ifade etmektedir.⁸³

Cameron,561 yılında gruplar ve askerler arasındaki bir çatışmadan sonra, bazı Yeşillerin Halkedon'daki Aziz Euphemia kilisesine sığınırken, Mavilerin Blachernae semtindeki Aziz Meryem Kilisesi'ne (Panagia Blacherna Meryem Ana Ayazması) sığınmak için kaçması olayına ilişkin olarak her iki tarafın da yaşadıkları yere geri döndüğü sonucuna varılabileceğini ancak yine de Blachernae'de yalnızca Mavilerin ya da Halkedon'da yalnızca Yeşillerin yaşadığı argümanının doğru olmadığını belirtir.⁸⁴

7. yüzyılda Yeşillerin 1500 taraftarı Mavilerin ise 900 taraftarı vardı. Taraftar grupları üç unsurdan oluşuyordu. Bunlar; 1) Bir sicile kayıtlı olan, her yıl üyelik ücreti ödeyen ve taraftar grubunun liderlerinin seçimine katılan kulüp üyeleri; 2) Taraftar grubunun asli üyesi sürücüler; 3) Sicile kayıtlı olmadan ve üyelik ücreti ödemedi, herhangi bir ayrıcalıktan yararlanmadan, yine de herhangi bir taraftar grubunu destekleyen ve hipodroma gelen Bizanslı halk kitlesiydi.⁸⁵

Ortaçağda büyük şehirlerin sosyal çevresi büyük öneme sahipti. Roma, Aleksandria (İskenderiye) ve Antiocheia (Antakya) gibi Konstantinopolis de kalabalık bir nüfusa sahipti ve inşaa faaliyetleri kapsamında yeni yapılarla fiziki olarak büyüdü. Ancak söz konusu büyüme halkın refah düzeyinin artmasında etkili olmadı. Halkın büyük kısmı fakir ve işsizdi. Büyük şehirlerde yaşayanların, küçük kentlerde ve köylerde yaşayanlara göre aile, gelenekler ve toplumsal hiyerarşiyle bağları güçlü değildi. Buna ilaveten imparatorluğun yaşadığı büyük dini ve siyasi değişimlerde yeni otorite yapıları ortaya çıkarmasına rağmen yarattığı köklerden ayrışma sorunuyla birlikte sosyal denge kaybı yarattı. Bu da kitleleri patlamaya hazır hale getirdi.⁸⁶

6. yüzyılda holiganlıklar zirveye ulaştı. Justinianus (527-565), barışın ve sükûnetin sağlanması amacıyla imparatorluğun bütün kentlerine resmi mektuplar (sacrae epistulae) göndererek kargaşaa çıkaranların ve cinayet işleyenlerin cezalandırılacağını, halkın oyunları kurallara uyararak

⁸³ Dagron, a.g.e, s.229.

⁸⁴ Cameron, *Circus Factions*, s.90.

⁸⁵ Alfred Rambaud, *Le Monde Byzantin: Le Sport Et L'Hippodrome A Constantinople*, *Revue des Deux Mondes*, Cilt 94, Sayı 5, 1871, s.765-767.

⁸⁶ Stephen Mitchell, *A History of the Later Roman Empire: AD 284-641*, Willey Blackwell, West Sussex 2015, s.145.

seyretmesini arzu ettiğini bildirdi.⁸⁷ İmparatorluğun başkentindeki huzursuzlukların çoğu hipodromda başladı. Hipodrom, imparator ve halk arasındaki ilişkilerde odak noktasıydı. Çünkü taraftarlar sadece takımlarını ya da imparatoru desteklemek üzere yarışları izlemeye gitmiyordu. Yarışlar vesilesiyle halk imparatora taleplerini iletme, imparator da olumlu yanıt verme, onları görmezden gelme ya da isyancılara karşı birlik gönderme fırsatına sahipti. Yarış için toplanan insanların talepleri ve gürültüsüyle başa çıkmak bir imparatorun karşı karşıya olduğu en zorlu mücadelelerden biriydi.⁸⁸ Anastasius (491-518) devrinde Konstantinopolis'teki Yeşiller takımının taraftarları, savaş arabası yarışları yapılırken, şehir valisi tarafından taş atmaktan tutuklanan bazı kişilerin serbest bırakılması için imparatora başvurdu. Anastasius, taraftarların isteklerini yerine getirmeyip askeri birliklere saldırı emrini verince büyük bir kargaşa çıktı. Taraftarlar, kathismaya yaklaştılar ve imparator Anastasios'a taş attılar. Halk arasında imparatorun hipodromda taleplerine olumlu cevap vereceği yönünde bir beklenti vardı. Ancak imparator, talepleri reddedebiliyordu. Seyirciler, makul taleplerle geldiğinde imparatorla aralarındaki ilişki sorunsuz şekilde devam etti.⁸⁹

Taraftar gruplarının birbirleri ve/veya imparator ile arasında yaşanan gerilimler tırmanarak bazen tüm şehre yayılan isyanlara dönüşebiliyordu. İmparator Justinianus, 11 Ocak 532 tarihinde düzenlenmesi öngörülen yarışlarla ilgili olarak Mavileri destekleyici yönde bir tutum sergiledi ve Yeşiller grubunda tansiyon yükseldi. Grupları sakinleştirmek üzere imparator “mandator”⁹⁰(μανδάτωρ) adındaki görevliyi Yeşillerin liderine gönderdi. Görüşme sırasında Yeşiller, Kalopodias adındaki bir kişinin şike yaptığını öne sürdüler. Onun ihanet eden Yahuda gibi Tanrının zulmüyle

⁸⁷Chronicon Paschale, s.617. “Gerçekten de, devletin durumunu değiştiren Konstantinopolis İmparatoru Justinianus, resmi mektuplar göndererek, ayaklanmaları kıskırtanlara ve Sirk'te cinayet işleyenlere cezalar verilmesi gerektiğini emretti. Bütün illerde barış sağlandı.”

⁸⁸ Geoffrey Greatrex, “The Nika Riot: A Reappraisal”, *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt 117, 1997, s.63.

⁸⁹Ioannes Malalas, a.g.e, s.221. “Hükümdarlığı sırasında Konstantinopolis'teki Yeşillerin destekçileri, araba yarışları düzenlenirken, şehir valisi tarafından taş fırlatmaktan tutuklanan bazı kişilerin serbest bırakılması için imparatora başvurdu. İmparator onlara boyun eğmedi, öfkeleni ve birliklere onlara saldırılarını emretti ve büyük bir kargaşa çıktı. Destekçiler, ilerleyerek kathisma'ya yaklaştılar ve imparator Anastasios'a taş attılar. Bunların arasında imparatora bir taş atan, Mauros adında bir adam vardı. Saray muhafızları adamın cesaretini görünce onun yanına gittiler ve onu parçaladılar ve o da son nefesini verdi.”

⁹⁰Mandator (μανδάτωρ): Özel görevler için istihdam edilen alt düzeydeki görevli. Mandator terimi ilk kez 532 yılında Nika İsyanı sırasında Justinian'ın sözcüsü için kullanılmıştır. Mandatorların kolluk görevleri de vardı. Bkz. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1281

cezalandırılacağını söylediler. Bunun üzerine mandator Yeşillere “Yahudiler-Sâmiriler” diye bağırdı.⁹¹Bu olayın akabinde tartışmalara Mavilerde dâhil oldu ve iki taraf birbirini suçladı. Mandator da Mavilerden yana tavır sergileyince Yeşiller Yahudi olacaklarını, Mavi olmaksızın putperest olmayı tercih ettiklerini ifade ederek Hipodromdan ayrıldılar. Bu hareket İmparatorluğa karşı yapılabilecek en büyük saygısızlıktı. Olayları yatıştırmak için her iki gruptan bazı kişileri gözaltına alıp bazılarını idam ettiler. 13 Ocak'ta ortamı sakinleştirmek adına yarışlar düzenlendi ancak sonuç istenenin tam aksi oldu. Maviler ile Yeşiller imparatora karşı birleştiler ve gözaltına alınan ya da idam cezasına çarptırılan taraftarlarının bağışlanmasını istediler. Talepleri reddedilince şehrin tamamına yayılan isyan patlak verdi.⁹² İsyancıların “Nika! Nika!..” (zafer/kazan/yen anlamında) nidalarından dolayı bu isyana “Nikaİsyanı” adı verilmiştir.⁹³ İsyancı gruplar *Praefectus Urbi*⁹⁴ (ἡπαρχος Πόλης) olan Kapadokyalı İoannes, hukuk komisyonu başkanı ve *praefectus Praetorio*⁹⁵ (ἑπαρχος τῶν πραιτωρίων) Tribonianos'un görevlerinden azledilmesini istediler. Kapadokyalı İoannes dönemin en güçlü adamıydı ve kısa sürede büyük bir servet elde etti. Bu serveti elde ederken tebaasının mallarını yağmalamaktan çekinmiyordu. Tribonianos da para kazanmak ve kar elde etmek için her zaman adaleti satmaya hazırды. Neredeyse her gün rüşvet aldığı kişilerin ihtiyaçlarına göre bazı yasaları yürürlükten kaldırıp başka yasa teklifleri sunuyordu. İoannes ve Tribonianos'un kamu yararına karşı işledikleri suçlar başta görmezden gelindi. Ancak taraftar grupları anlaşmaya varıp ayaklanma başladığında, onları öldürmek amacıyla aramaya başladılar.⁹⁶

⁹¹ Sinanlar, *a.g.e.*, s.30.

⁹² Auzepy, *a.g.m.*, s.68-69.

⁹³ Alexander Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s.199.

⁹⁴ Praefectus Urbi (ἡπαρχος Πόλης): Kent valisi. Roma ve İtalya'da kolluk ve cezai kovuşturmadan sorumlu olan, erken Roma İmparatorluğu'nun kentsel, üst düzey yetkilisi. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.2144

⁹⁵ Praefectus Praetorio (ἑπαρχος τῶν πραιτωρίων): Askeri komutan, 4. yüzyıldan itibaren İmparatorluğun en üst idarî görevine tekabül eden bölgesel sivil görevli, mülki amir. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1710

⁹⁶ Prokopios, *The Wars of Justinian*, Çev. Henry Bronson Dewing, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 2014, s. 62. “Ioannes kısa sürede büyük bir servet elde etti ve kendini sınırsız bir sarhoş sefahat yaşam tarzına attı. Her gün öğle yemeğine kadar tebaasının malını yağmalarken, günün geri kalamında kendini içkiye ve bedensel tatmine adandı. Kendini hiçbir şekilde kontrol edemediği için kusana kadar yedi ve her zaman para çalmaya hazırды, gerçi onu harcamaya daha da hazırды. Öte yandan Tribonianos da oldukça yetenekliydi ve dahası,

Kamu görevlilerinin görevden alınması için isyan bir araç olarak görülmüştür. Grupların katılabileceği resmî bir tartışma ortamı bulunmadığı için mevcut politikaları protesto etmek yerine, politikalardan sorumlu yetkililerin görevden alınmasını talep ederek sorunları ele aldılar.⁹⁷ Grupların imparatorların yaptığı atamalar üzerinde etkisine ilişkin ilk kayda değer örnek 494 / 495 Anastasius döneminde *praefectus Praetorio* olan Hierios'un, *comes orientis*⁹⁸ (Κόμης τῆς Ἐῶας) olarak akrabası Kalliopius'u atamasıdır. Göreve geldikten sonra Kalliopius Antakya'da Yeşiller tarafından saldırıya uğradı ve kaçmayı başardı. Hierios durumu İmparator Anastasius'a bildirdi ve bu olayı duyunca imparator hemen Tarsuslu Konstantius'u yeni *comes orientis* atadı.⁹⁹ Bu husustaki bir diğer örnek 498'de, Yeşillerin, İmparator Anastasius'un şehir valisi tarafından tutuklananların serbest bırakılması konusundaki talebine olumsuz yanıt vermesi üzerine çıkan bir isyanda anılan grup Konstantinopolis'teki eylemlerini kundakçılık ve vandalizm olaylarının yaşandığı noktaya getirdi. Bunun üzerine Anastasius, Yeşillerin lideri Platon'u *Praefectus Urbi* olarak atayarak kalabalığı yatıştırmıştır.¹⁰⁰

Diğer yandan, İoannes ve Tribonianos imparatorluğun önemli isimlerinden olmasına rağmen Justinianus (527-565) bu talebi kabul etti. İsyan devam edince General Belisarius görevlendirildi ve pek çok isyancı öldürüldü. Bunun üzerine isyancılar kamu binalarını ateşe verdiler, Ayasofya'nın yerinde bulunan Büyük Kilise yıkıldı. İmparator genel bir af

konu bilgi düzeyine geldiğinde çağdaşlarının hiçbirinden geri kalmıyordu. Ama aynı zamanda anormal bir şekilde para kazanma bağımlısıydı ve kar elde etmek için adaleti satmaya her zaman hazırды. Hemen her gün bazı yasaları yürürlükten kaldırır ve bazılarını önerir, her hizmeti müşterilerinin ihtiyaçlarına göre satardı. Halk kendi içinde bölündüğü ve bu renklerin uğruna savaştığı süre boyunca bu adamların kamu yararına karşı işledikleri suçlar dikkate alınmadı. Ama taraftar grupları, dediğim gibi anlaşız ayaklanmaya başlayınca, bu iki adamı şehrin her yerinde alenen aşağıladılar ve öldürmeleri için aramaya başladılar.”

⁹⁷ Liebeschuetz, *Decline and Fall...*, s. 216.

⁹⁸ Comes Orientis (Κόμης τῆς Ἐῶας): 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar Doğu Eyaletinin piskoposluğu olan Oriens'i yöneten görevli. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1533

⁹⁹ İoannes Malalas, a.g.e., s.220. “Anastasius'un saltanatı sırasında *praefectus Praetorio* olan Hierios, akrabası Calliopius'u *comes orientis* olarak atadı. Calliopios görevdeyken (393) Antakya Yeşilleri praetoriumda ona saldırdı, ancak Calliopios güvenli bir yere kaçtı. Hierios bunu öğrendiğinde imparator Anastasios'a bildirdi, o da hemen Tarsuslu Konstantius'u *Orientis* olarak atadı.”

¹⁰⁰ Ayn. yzr., a.g.e., s.221-222. “Etrafı kuşatılan kalabalık, bilindiği üzere hipodromun Chalke' kapısını ateşe verdi ve revaklar imparatorluk kathedrasına kadar yandı (395); ve ayrıca Hexahippion ve Konstantin Forumu'na kadar revaklar tamamen yanmış ve yıkılmış, boylu boyunca çökmüştür. Birçoğu tutuklanıp cezalandırıldıktan sonra, Yeşillerin hamisi olan Platon kent valisi olarak atandığında sükunet oldu.”

ilanı önerisinde bulunmak için hipodromda halkın önüne çıktı. Ancak halkın yanıtı olumsuz oldu. Bu kritik süreçte para dağıtılarak isyancı grupların bölünmesi sağlandı ve komutan Belisarius ve Mundus kalabalığın üzerine askerlerini sevk etti. İsyanın son bulmasıyla asilerin liderleri tutuklandı, pek çok kişi sürgüne gönderildi ve 30-35.000 kişi hayatını kaybetti.¹⁰¹ Şehir, sanki düşmanlar tarafından ele geçirilmiş gibi tahrip edilmişti. Ayasofya Kilisesi, Zeuksippos hamamları ve imparatorluk avlusu yakılıp yıkıldı.¹⁰²

Genellikle İmparatorların bu tür isyanların tırmanmasını önlemek için kullandıkları en etkili yöntem, iki büyük grup olan Maviler veya Yeşillerden birine destek sağlamaktı. Bu, bir gruba etkisini göstermesi ve rakiplerini hedef alması için daha fazla alan sağlarken, aynı zamanda her iki tarafın da imparatora karşı birleşmesini ve böylece kontrolünün ötesinde bir çete haline gelmesini durdurmanın bir yoluydu.¹⁰³

Gruplar bazen ekmek veya yağ gibi temel gıda maddelerinin kıtlığı ve enflasyonu protesto etmek için birleşip isyan edebiliyordu. Ekonomik nedenlerle çıkarılan isyanlarda çoğu zaman iki taraftar grubu da birbirlerine karşı değil yetkililere karşı ayaklanıyorlardı. Özellikle kıtlık zamanlarında iki gruba dâhil insanları etkilediği için her iki taraf farklılıklarını bir kenara bırakıp birlikte hareket edebiliyorlardı.¹⁰⁴ 556 yılı Mayıs'ında Konstantinopolis'te buğday ve arpa kıtlığı başlar, taraftar grupları Konstantinopolis'in kuruluşu vesilesiyle düzenlenen yıl dönümü yarışlarında törenlerde karışıklık çıkarırlar. Hipodromda Pers bir elçinin huzurunda yaşanan bu gelişmeler imparatoru çok sinirlendirir. Kent valisi Musonius'a sorumluların tutuklanması konusunda talimat verir ve Mavilerden birkaç kişi tutuklanır.¹⁰⁵

¹⁰¹Mitchell, a.g.e, s.146.

¹⁰² Prokopios, *The Wars of Justinian*, s. 61. "Şehir sanki düşmanlar tarafından ele geçirilmiş gibi ateşe verildi. Ayasofya Kilisesi, Zeuksippos hamamları ve imparatorluk avlusu, aynı zamanda foruma açılan büyük revakların her ikisi de yanmış ve yıkılmıştı."

¹⁰³ Greatrex, a.g.m, s.66.

¹⁰⁴ Michael Whitby "Factions, Bishops, Violence and Urban Decline," *Die Stadt in der Spätantike - Niedergang oder Wandel?*. Ed. Jens Uwe Krause ve Christian Witschel ,Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2006, s. 444-445.

¹⁰⁵*The Chronicle of Theophanes Confessor* :Byzantine and Near Eastern History AD 284-813,Çev. Cyril Mango ve Roger Scott, Oxford University Press, Oxford 1997, s.337."Mayıs ayında Bizans'ta da ekmek kıtlığı yaşandı. Sıkıntı içindeki halk, imparatora, şehri bolluğa kavuştur! diye bağırdılar. Pers elçileri Hipodrom'da hazır bulunurken, doğum günü kutlamalarında valiyi lanetlediler. İmparator buna kızdı ve vali Musonius'a bunu yapanların tutuklanmasını emretti. Halk, Pers büyükelçisinin huzurunda ona bağırdıkları için imparatoru kızdırmışlardı. Bol şarap, tuzlu et ve diğer her şey vardı ancak buğday ve arpa kıtlığı vardı."

Alfred Rambaud, Fyodor İvanoviç Uspenskij ve Gavro Manojlović, taraftar gruplarının surları koruyan askeri milis güç olduklarını öne sürmüşlerdir.¹⁰⁶

Dagron'un konuya ilişkin yaklaşımı taraftar gruplarının askeri bir faaliyet içinde olmadığı yönündedir. Ancak, sıradan vatandaşların bir şehri savunmaya çağırılması, devlet tarafından düzenli ordunun bulunmadığı ya da devletin emrinde yetersiz sayıda askeri olması durumunda grupların savaşan yerel milislerle aynı işlevde olduğunu öne sürer.¹⁰⁷

Manojlovic'in görüşlerine karşı çıkan Cameron ise, taraftar sayısının bu görevi yerine getiremeyecek kadar az olduğuna ve kaynaklarda Maviler ve Yeşillerin herhangi bir askerî görevi yerine getirdiklerine ilişkin bir husus bulunmadığına dikkat çekerek, 7. yüzyılın başlarında Maviler ve Yeşillere kenti ve surları korumaları çağrısında bulunulmuş olsa da bunun sebebinin askeri eğitim almaları nedeniyle değil, vatandaşlık görevlerini yerine getirmek amacıyla olabileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁸ 602 yılının sonbaharında İmparator Mavrikios (582-602), ordunun Tuna ötesindeki topraklarda kışa sokulmasını emretti. Zor şartlar nedeniyle askerler buna itiraz ettiler ve isyan patladı. Birlikler toplandı ve Yüzbaşı Phocas'ı kendilerine lider olarak seçti. Mavrikios isyan patladığını ve ordunun kontrolü kaybettiği haberini duyunca insanlardan bunu gizli tutmaya çalıştı ve ertesi gün at arabası yarışları düzenlenmesini buyurdu. Mavrikios yarışlar sırasında şehri savunmak için gruplara dönüp, şehir surlarını korumalarını emretti.¹⁰⁹

Diğer yandan gruplar, savaş ya da savunma durumunda güven telkin etmemekteydi. Mavrikios'a atfedilen "Strategikon" adlı eserde "uzun sürmesi beklenen kuşatmaya dayanmak için yapılması gerekenler kısmında eğer sivil halk (demos örgütlenmeleri) şehirde kalırsa, askerlerle karıştırılmalıdır. Bu ayaklanma çıkarmalarına engel olur, aynı zamanda onlara şehrin savunmasında bir miktar sorumluluk verir. Şehrin kendilerine

¹⁰⁶Cameron *Circus Factions*, s. 105.

¹⁰⁷ Dagron, a.g.e, s.151.

¹⁰⁸Cameron *Circus Factions*, s. 107-125.

¹⁰⁹ The Chronicle of Theophanes Confessor, s.411-412. "İmparator kötü haberi duyunca halktan saklamaya çalıştı. Ertesi gün, felaket haberini gizli tutarak araba yarışlarını bile düzenledi. Ama Yeşillerin taraftarları "İşlediğimiz günahlardan dolayı Kroukes liderimiz olsun diyerek kendi renginizi rahatsız ediyorsunuz. Ama her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, içte ve dışta her hasmı ve düşmanı kan dökmeden size tabi kılacaktır". Diye bağıldılar. Bunun üzerine imparator partizanlara, "Aptal askerlerin asiliği ve disiplinsizliği sizi hiç rahatsız etmemeli" dedi. Maviler daha sonra, "Sana imparator olmanı emreden Tanrı, krallığına karşı savaşan herkesi sana tabi kılacak. Sana nankörlük eden bir Romalı varsa, Allah onu kan dökmeden hizmetinize tabi kılar." Sonra onları silahlandıran ve yatıştırıcı sözlerle sakinleştiren imparator, onlara surları korumalarını emretti."

emanet edildiğine inandıkları için isyan planlamaktan çekinirler. Şehrin kapıları güvenilir adamlara emanet edilmelidir” ifadelerine yer verilmiştir.¹¹⁰Buradan hareketle grupların gerçek anlamda asker ya da milis güç olmadıkları sonucuna varabiliriz.

Yarışların Organizasyonu

Yıl boyunca düzenlenen oyunların tüm sorumluluğu ve masrafları imparator tarafından karşılanmaktaydı. Oyunların hakemleri dahi imparatorluk memurlarından oluşmakta olup, İmparatorluk Sarayının idari sistemine bağlıydı. Hipodrom'un önemli masraf kalemleri arasında arabacıların maaşları, ödülleri, atların eğitimi, atlı arabalarının yapımı ve denemesi, binaların dekorasyonu, aralarda sunulan eğlenceler (dans, pandomim vb.) ve seyircilerin yemek ihtiyacının karşılanması da bulunmaktaydı.¹¹¹

İki tür araba yarış etkinliği düzenleniyordu: sıradan yarışlar ve her yıl özel olarak belirlenmiş günlerde yapılan yarışlar. Her yıl yapılması planlanan yarışlara Tavim Yarışları denir ve tarihleri bellidir ya da yıldan yıla değişkenlik gösterebilir. İkinci tür oyunlar, İmparatorluk sarayındaki evlilikler, doğum günleri ve diğer önemli etkinlikler vesilesiyle ara sıra gerçekleşirdi.¹¹²

Yarışların gerçekleşmesi için her seferinde imparatorun rızası gerekiyordu. Yarışlardan iki gün önce iki taraftar grubu toplanarak görüşme talebinde bulunurlar; imparatorun isteklerini kabul ettiği kendilerine bildirildiğinde “phiale”¹¹³(φιάλη) adı verilen avlularında ellerinde meşalelerle bir geçit töreni yaparlar. Sonraki gün görüşme sırasında imparatoru alkışlayıp dört klasik taleplerini iletirlerdi. Bunlardan biri de ertesi gün bir yarış düzenlenmesidir.¹¹⁴Yarışlar, carceresin üstüne çekilen bayrakla bir gün önceden halka duyurulurdu. Son ana kadar imparator kararını değiştirebilirdi. Kötü hava koşulları, genel bir afet, ciddi toplumsal olaylar, gecikmelere hatta yarışların iptaline neden olabilirdi.¹¹⁵

¹¹⁰*Maurice's Strategikon : Handbook of Byzantine Military Strategy*, Çev. George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1984, s.109

¹¹¹Giatsis, a.g.m, s.51.

¹¹²Auzepy, a.g.m, s.63-64.

¹¹³Phiale(φιάλη):İçinde süs havuzu ve çeşme bulunan avludur. Saray törenlerinde imparatorlar bu avlunun üst tarafındaki balkondan halkın karşısına çıkar. Her iki takımında sarayda bir phialesi vardı. Bkz. Dagron, Konstantinopolis Hipodromu, s.130-131

¹¹⁴ Dagron,a.g.e, s.130-131.

¹¹⁵ Guillard, a.g.m, s.2.

11 Mayıs'ta şehrin kuruluş yıldönümü gibi özel günler¹¹⁶ vesilesiyle düzenlenen yarışlarda takımlardan sorumluların hazır bulunduğu sırada kura topları şehrin valisinin önünde bir kavanoza koyulur ve mühürlenirdi. Sonraki gün, Yeşillerin sınırında saray görevlilerinden biri kavanozu salları ve seçilen ilk top birinci yarışta hangi takımın sürücüsüne avantaj kazandıran carceresteki sol çıkışta bulunacağını gösterirdi. Bunun akabindeki üç yarışta sol çıkışta sırayla öbür takımlar yer alırdı. Sabahki yarışlarda icra edilen bu düzenleme öğleden sonra da devam ederdi. Olağan yarışlarda ise kura işlemi yarıştan bir gün evvel yapılır, gerçekleştirilmesi planlanan bütün yarışlarda kimin hangi at ile hangi çıkışta hazır bulunacağı "kombina" denilen ve "kombinographos (Κομβινογράφος)" unvanıyla anılan görevli tarafından düzenlenen belge ile kayıt altına alınırdı.¹¹⁷

Öğleden sonra çeşitli yarışlara katılacak asıl yarışçılar veya yedekleriyle, atların seçimi ve arabaların yerlerinin belirlenmesi amacıyla denemeler yapılırdı. Sağ dış taraftaki atın antrenmanlı ama çok azgın olmaması gerekir; sol dış taraftaki ise dönemeçlerde yönlendirici rolünü üstleneceği için mümkün olduğunca uysal olmalıdır. İç taraftakilerin de güçlü ve iyi eğitilmiş olması gerekmektedir.¹¹⁸ Yarış programı, sabah ve öğleden sonra iki oturuma bölünürdü. Ara verildiğinde hem imparator hem de seyirciler öğle yemeği yer ve dinlenirdi. Daha sonra güreş, tiyatro oyunu gibi gösteriler başlardı ve öğleden sonra son yarış yapılırdı.¹¹⁹

Bir günde gerçekleştirilen yarışların sayısı zamanla değişiklik gösterdi. Başarılı araba sürücüsü Konstantinos'u onurlandıran bir epigramda, sabah 25, öğleden sonra 21 yarış kazandığı kaydedilmiştir.¹²⁰ 6. yüzyılda Konstantinopolis'te, olağan yarış programı kapsamında 25 yarış yapılmakta iken 10. yüzyılda bu sayı 8'e düşürüldü.¹²¹

¹¹⁶ İki tür yarış düzenleniyordu: Sıradan yarışlar ve her yıl özel olarak belirlenmiş günlerde yapılan yarışlar. Her yıl yapılması planlanan yarışlara Takvim yarışları denir ve tarihleri bellidir ya da yıldan yıla değişkenlik gösterebilir. Bu tür yarışlarda yarış yılı Paskalya orucuyla sonlanırdı. Yeni yarış yılı 7 hafta sonra Paskalya'nın ikinci pazartesi günü gerçekleşen Altın Yarışlarla başlardı. Özel günlerde düzenlenen yarışlar arasında 11 Mayıs'ta kentin kuruluşuna istinaden ve ocak ayında Noel'i kutlamak amacıyla yapılan yarışlar bulunmaktaydı. İkinci tür oyunlar, İmparatorluk sarayındaki evlilikler, doğum günleri ve bir zafer kutlaması ya da bir elçinin kabulü gibi diğer önemli etkinlikler vesilesiyle ara sıra gerçekleşirdi. Bkz. Dagron, Konstantinopolis Hipodromu, s.124

¹¹⁷ Auzepy, a.g.m, s.64.

¹¹⁸ Dagron, a.g.e, s.133

¹¹⁹ Giatsis, a.g.m, s.53.

¹²⁰ Cameron, *Porphyrius the Charioteer*, s.210.

¹²¹ Ayn. yzr., *Porphyrius the Charioteer*, s.230.

Yarışın yapılacağı günün sabahı seyirciler erkenden hipodromun kapılarında toplanırdı. İmparator, kathismanın ikinci katındaki dairesine çıkıp hazırlıkların tamamlanmasını beklerdi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra dışarı çıkar, kentin ileri gelenlerini kabul etmek üzere hipodromdaki bu özel locasına doğru ilerlerdi.¹²² Arabacılar yarışın başlamasını donanım ve araç gereç odasında beklerdi. Kilise semantronunun¹²³ (σήμαντρον) adı verilen zilin sesini duyan araba sürücülerini kiliseye gidip mum yakarlardı. Mumlarla geri dönüp, Theotokos Şapeli'nde¹²⁴ dua ederlerdi. Ardından odaya geri dönerlerdi.¹²⁵

İmparator hipodromdaki yerini almaya giderken, seyisi yarışlar için son düzenlemeleri gözden geçirirdi. Arabacıların, demosların liderlerinin, imparatorluk muhafızlarının törenle ilgili görevleri bulunan demos üyelerinin ve seyirci topluluğunun durumu da dahil olmak üzere kontrol edilirdi. İmparatora oyunların başlayabileceğinin bildirilmesi üzerine bir işaret verilir ve imparatorluk locasının kapısı yavaşça açılırdı. İmparator tribüne doğru ilerler ve özel locasında kendisi için hazırlanan tahta çıkardı. Tahtın basamaklarında durarak izleyicileri kutsamak üzere önce orta bloktaki sıralara, sonra sağdakilere ve son olarak da soldakilere dönerek üç kez haç işareti yapardı.¹²⁶ İmparator, halkın ve askerlerin alkışlarına karşılık vermek amacıyla kendisini gösterir, sessiz ve hareketsiz kalır bir mandator aracılığıyla konuşur ve yardımcılarının hareketleriyle desteklenen hafif bir baş işaretiyle (nutus) emirlerini iletirdi.¹²⁷

¹²² Dagron, a.g.e, s.134.

¹²³ Semantron (σήμαντρον): Manastırlarda çan yerine kullanılan vurmali bir müzik aleti. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1868.

¹²⁴ Theotokos Şapeli (Theotokos Khalkoprateia Kilisesi): Günümüzde kilisenin bulunduğu yer İstanbul'un Sultan Ahmet semtindeki Zeynep Sultan Sokağı'ndadır. Ayasofya'nın batısında bakırcı esnafının bulunduğu bölgede eski bir sinagogun yerine yada yakınına inşa edilir. II. Theodosios'un kız kardeşi Pulkheria tarafından yapımına başlanır. 1484 yılında Lala Hayreddin tarafından camiye çevrilir. Bkz. Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 76-78

¹²⁵ Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies, (Lat. De ceremoniis)* Çev. Ann Moffatt ve Maxeme Tall, Brill, Leiden 2012, s. 334. "Araba sürücülerini kutsal kiliseden gelen ahşap semantron sesi duyunca kalkıp kiliseye giderler ve mumlarını yakarlar ve daha sonra mumları alarak geri dönerler ve Hipodrom'a girerler ve oradan ayrılarak Kutsal Theotokos Şapeli'nde dua ederler. Bu yoldan geri dönüp odalarına giderler ve eldivenlerini giymeye başlarlar."

¹²⁶ Ayn. yzr, a.g.e, s. 305-306. "Sonra praipositos içeri girer ve imparatora her şeyin hazır olduğunu bildirir. İmparator taş merdivenden aşağı iner ve aşağı inerken praipositos'a "Başlama emri verin" der ve praipositos yüksek sesle "Harekete geçin!" der."

¹²⁷ Dagron, a.g.e, s.44.

İmparatorun yarışlara iştiraki Bizans sporunun en önemli özelliklerinden biriydi. İmparatorun Tanrı tarafından seçilmiş biri olduğuna inanılıyordu ve söz konusu inanış çerçevesinde kahramanlık ve zafer kazanmak önem arz etmekteydi. Bu sebeple, İmparatorluğun herhangi bir yerinde, herhangi bir türden zafer imparatorla ilişkilendirilirdi.¹²⁸ İmparatorlar ve izleyiciler arasındaki ilişki yalnızca araba yarışlarıyla ya da zafer kazanma tutkusuyla ilgili değildi. Hipodrom, yarışlarla ilgili olmayan konular hakkında iki taraf için birbirlerine mesajlarını iletebilecekleri bir ortam sağladı. İmparatorlar, seyircilere önemli duyurular yapıyor, kısmen de olsa gösteriş yapma şansı buluyorlardı.¹²⁹ Konuya ilişkin olarak Anastasius'un tahttan feragat etme girişimini örnek verebiliriz. Anastasius (491-518), imparator tahtına oturduktan sonra Monofizitliği güçlendirmeye çalıştı. Anastasius'un bu tutumu halk tarafından tepkiyle karşılanıp ayaklanma hareketlerini de beraberinde getirmiştir. 4-6 Kasım 512 tarihleri arasında kanlı çatışmalar yaşandı. Ayaklanma artık bir isyan boyutuna ulaştı. İsyanlar sonucunda Anastasius, tahttan çekilmeye hazır olduğunu bildirmek üzere halka haberciler gönderdi.¹³⁰ İmparator Anastasius tacı olmadan hipodromda görüldü ve tahttan feragat ettiğini bildirdi. Bu hareketi, muhalifleri yatıştırdı ve halkın övgüsünü kazandı. Genel olarak, hipodromda görünen imparatorların orada toplanan seyirciler tarafından alkışlanacaklarını veya destekleneceklerini umdukları görülmekteydi. Yarışlara bu kadar sık katılmalarının bir nedeni de buydu.¹³¹

Atlar, yarışlar başlamadan kısa bir süre önce *carceres* tarafına getirilerek arabalara koşulurdu. Yarışların yapılacağı günden bir gün evvel düzenlenen kurayla kimin hangi kapıdan çıkış yapacağı belirlenirdi. Böylece araba sürücülerini yarışma stratejilerini belirlemiş oluyordu.¹³² 4.-7. yüzyıllar arasında *mappa* (μάππα) adı verilen bir mendili yere bırakarak yarışın başladığını belirten ve *mapparios*¹³³(μάππαριος) unvanını taşıyan görevlinin işaretiyle arabalar *carceres*ten çıkış yapardı. 10. yüzyılda *mapparios* mendil atmak yerine kollarını kaldırarak oyunları başlatırdı.¹³⁴ Kapılar eş zamanlı

¹²⁸Schrodt, a.g.m, s.46. Bkz. Roueche, "Partiler ve Eğlenceler", s.62

¹²⁹Parnell, "The Emperor and", s.237.

¹³⁰Bury, a.g.e, s.438-439.

¹³¹ Parnell, "The Emperor and", s.237.

¹³² Sinanlar, a.g.e, s.27.

¹³³*Mapparios* (μάππαριος):Oyunlara başlama işareti vermekle görevli kişi. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1294

¹³⁴Konstantine Porphyrogenetos, a.g.e, s.359. "Halk: "Gün geldi." Amigo kızlar: "Nana." Halk: "Tanrı'nın Kutsal Annesi!" Amigo kızlar: "Nana." Halk: "Mavilerin Zaferi!" (Yeşiller: "Yeşiller İçin!") Amigo kızlar: "Nana." Halk: "Devlet seviniyor!" Amigo kızlar: "Nana."

olarak açılır ve yarışçılar dışarı çıkardı. Mavi takımın sınırı ile carceres arasındaki yüz metre mesafede iyi bir pozisyon alarak yarış pistinin sol tarafında arabayı sürmek galibiyet kazanmak için avantaj sağlıyordu. Sürücüler, birbirine çarpmamaya ve arabalarını iç kısma geçirmeye çalışarak spinanın çevresinde saatin tersi yönde 7 defa tur atarlardı.¹³⁵ Yedi tur atmak ve yaklaşık 4000 metre kat etmek atların bitkin düşmelerine ve çatlamlarına izin vermeden hızlarını ve dirençlerini test etmek için normal bir mesafeydi.¹³⁶

Standart bir yarışta carceresten başlayarak önce batı yönüne arabalar sürülür, ortadaki spinanın bitiş noktasından dönülerek doğu taraf boyunca yarışılır ve imparatorluk locasının önünden geçilirdi.¹³⁷ Yarış, arabaların batı tarafındaki bitiş çizgisine gelmeleriyle sona ererdi. Yarışma kuralları gereği tebeşirle iki beyaz çizgi çizilirdi. Çizgilerden biri 7 turdan sonraki yarış çizgisiydi. Bu çizgiyi geçen ilk yarışçı galip ilan ediliyordu. Tebeşirle çizilen ikinci bir çizgi bulunmaktaydı. Bir yarışçı darbe aldığına ya da Mavilerin sınırındaki dönemeçte pistten çıkarsa ve sol taraftaki atı (ya da sağ taraftaki) bu çizgiye basarsa yarış dışı kalırdı. Dolayısıyla bu çizgi kuzey ve güney yönünde sphenone duvarıyla simetrik bir noktada bulunmaktaydı.¹³⁸ Sürücüler, arabalarını rakiplerine vurmaktan veya pistten atmadan sürmek zorundaydı. Bir yarışmacı, arabasından ayrılırsa veya kaskını çıkarırsa diskalifiye edilirdi. Bir sürücü hastalandığı takdirde takımındaki başka bir sürücü onun yerini alırdı. Yarışla ilgili herhangi bir itiraz, her bir takım liderinin dikkatine sunulurdu.¹³⁹ *Praepositus sacri cubiculi*¹⁴⁰ (πραπόσιτος τοῦ εὐσεβεστάτου κοιτῶνος) anlaşmazlığa neden olan bir sorun ortaya çıktığında imparator adına kararlar alır ve yarışma sırasında iradesini beyan ederdi.¹⁴¹

Yarışı kazanan sürücüler mükâfatlandırılırdı. Ancak her yarış aynı derecede önemli değildi. İlk yarışta birinci gelmek daha önemliydi ve daha çok kazandırırdı. İki katı bir ödül vardı ortada; yarışçı İmparatorluk

Halk: "Tanrı'nın Kutsal Annesi!" Mapparios ellerini kaldırdığında, "Şimdi, Tanrım, onlara yardım et!" derler."

¹³⁵Auzepy, a.g.m, s.65.

¹³⁶Dagron, a.g.e, s.53.

¹³⁷Rouche, "Partiler ve Eğlenceler" s.52-53

¹³⁸Dagron, a.g.e, s.85. Bkz. Bardill, "Konstantinopolis Hipodromu'nun Mimarisi ve Arkeolojisi", s.140

¹³⁹Giatsis, a.g.m", s.53.

¹⁴⁰*Praepositus sacri cubiculi* (πραπόσιτος τοῦ εὐσεβεστάτου κοιτῶνος): Baş mabeynci. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.1709

¹⁴¹Wolińska, a.g.m, s.130.

gardırobundan ödünç verilmiş bir kıyafet giyer, zaferi özel alkışlarla kutlanırdı.¹⁴² Yarışın birincisi Dikilitaş'ın hizasında, sağ taraftaki varış çizgisini aştıktan sonra Yeşillerin sınırına doğru döner ve pistten imparatorluk locasına kadar gider, orada taraftar grubunun hizasında durur. Arabadan iner, imparatorun önünde eğilir ve *aktouarios*¹⁴³ (ἀκτουάριος, Lat. Actuarius) aracılığıyla imparatorun bazen bir bazen de taraftarların tezahüratlarıyla birlikte gelen taleple iki ödül birden alır. Sonra Mavilerin sınırına doğru döner, sağ taraftaki pistten ilerler, kendi renginden taraftarların alkışlarına mazhar olurdu.¹⁴⁴ Kazanan sürücülere bir palmiye dalı verilir ve bir taç takılırdı. Ayrıca yüklü miktarda ödül parası da vardı.¹⁴⁵

Diğer yandan, Bizans yarışlarının başka kültürlerde görülmeyen bir özelliği bulunmaktaydı. Bu özellik, *Diversium* olarak bilinen yarışın kazananın kaybedenle atlarını ve arabalarını değiştirmesiydi. Yarışın galibine, kaybedenle yeniden karşılaşma yaparak meydan okuma fırsatı sağlardı. Böylece arabacı yarışı atın veya arabanın sayesinde değil, kendi becerisiyle kazandığını seyircilere kanıtlamış oluyordu.¹⁴⁶

Törenler, toplumsal gelişmenin durağan hale gelmesini engellemek ve ayrıcalıkları onaylatmak amacıyla gelenek haline getirilmiş bir eski ritüeller bütünüydü. Yarış törenlerinin ayrı bir önemi vardı. Bu törenler sayesinde Roma geçmişine, Konstantinus'a, onu bir ideolojik atılım unsuru yapan ikonoklastlara ve belli belirsiz anlaşılan ama bir imparatorluk zaferi teolojisiyle aşılacak Hristiyan dindarlığı ile gösteriler arasındaki genel bir uyum sorununa gönderme yapıyordu.¹⁴⁷

Sonuç

Atlı araba yarışları, Bizanslılar için önemli bir aktiviteydi. Hipodromda en sık yapılan spor olduğu için araba yarışları tartışmasız en çok ilgi çeken spordu. Aslında, Bizans, antik veya Ortaçağ spor dünyasına yeni bir spor türü eklemeyi; aksine Roma ve Yunan medeniyetlerinden miras kalan birçok spor faaliyetini sürdürdü. Bununla birlikte, atlı araba yarışları

¹⁴² Dagron, a.g.e, s.137.

¹⁴³ Aktouarios (ἀκτουάριος): Görevleri yüzyıllar boyunca değişen bir memurun adı. Geç Roma İmparatorluğu'nda aktouarios, görevi askeri ücretlerin ve erzakların dağıtımını olan bir mali görevliydi. 10. yüzyılda Porphyrogennetos'un De ceremoniis kitabında, galibiyet kazanan atlı araba yarışçılarına imparator adına ödülleri dağıttığı anlatılır. Bkz. The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, Oxford-New York, 1991, s.50

¹⁴⁴ Konstantine Porphyrogennetos, a.g.e, s.328-330.

¹⁴⁵ Roueche, a.g.m, s.54

¹⁴⁶ Cameron, *Porphyrius the Charioteer*, s.208-209.

¹⁴⁷ Dagron, a.g.e, s.249-250. Bkz. Mango, "Konstantinopolis Hipodromu'nun Tarihçesi", s.40

sayesinde sporu sosyal ve politik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanması Bizans'ı spor tarihinde benzersiz kılmaktadır.

Bizans'ta düzenlenen araba yarışları halk ile imparator arasında bir ilişki geliştirilmesine de vesile oldu. Bizans araba yarışının teknik detayları, kullanılan fiziksel alan ve hatta sporun organizasyonuna gösterilen özen imparator ve seyirciler arasındaki ilişkinin önemini gözler önüne sermektedir. Sporun yönetimini devralan imparatorların amacı, yalnızca reklamını yapmak değil, aynı zamanda Bizans halkına hem halkın hem de imparatorun değer verdiği bir iletişim kanalını sürdürmektir. Böylece halka mesajlar verip, imajlarını güçlendiriyor ve halk nezdinde itibarlarını artırabiliyorlardı. Genel olarak imparatorların hipodromda görüldüklerinde izleyiciler tarafından alkışlanacakları veya başka şekilde desteklenecekleri beklentisi vardı. Bu da onların sıklıkla yarışlara katılma nedenlerinden biridir. Halk, imparatorların hem yarışlarla ilgilenmesini hem de sevdiği takımı desteklemelerini arzu ediyordu. Şehrin ve imparatorluğun toplumsal ve siyasi yaşamının en önemli sahnesi olan Hipodrom halk için sık sık imparatorun yaşam koşullarına ilişkin talepte buldukları bir platform haline gelmişti. Bu nedenle araba yarışları son derece önemli bir sosyal buluşmaydı.

Ekonominin bozulması, savaşta alınan yenilgiler, yüksek vergiler, demokratik olmayan uygulamalar imparatora karşı memnuniyetsizlik yaratmaktaydı. Yarışlara katılım halkın günlük hayatın sorunlarından uzaklaşarak, devlete aidiyet hissetmelerinin sağlanmasında etkili bir yoldu. Böylece halkın dikkati imparator üzerinden çekilmiş olmaktadır.

Yarışların sosyal gruplar arasındaki çekişmenin sembolik temsillerine dönüşmesi ve izleyicilerin yarışçıları kendileriyle özdeşleştirme atlı araba yarışlarına büyük önem atfedilmesine yol açtı. Taraftar grupları sivil nüfusun temsilcileri olarak imparatorluk törenlerinde daha belirgin oyuncular haline geldi. Grupların bu yeni işlevi imparatorların meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamasına izin verdi. Taraftar grupları kitlelerin temsilcisi haline geldi ve bu nedenle hipodromda gerçekleşen törenlerin çoğuna öncülük ettiler. Böylece güçlerine sembolik bir tanınma sağladılar.

Taraftar grupları belli bir siyasi statüye ulaşmamış olsa da yetersiz memurların görevden alınması, mahkûmların serbest bırakılmasını talep etme ya da kamusal ekonomik kaygıları ifade etme yönleri bulunduğundan kısmen siyasi bir rol oynadı.

Emperyal etkinin artması ile hizipçi kültürün insanlara yönelik cazibesinin artması arasındaki pozitif korelasyon, muazzam sonuçlar

doğmasına sebebiyet verdi. İzleyicilere içinde yaşadıkları otoriter toplumda bastırılmış duyguları serbest bırakarak seçtikleri bir takımın arkasında toplanma özgürlüğü sağladı. Ayrıca, İmparatorluğu'nun uyruklarının çoğunluğunu ortak bir zemin noktasında buluşturdu. Bu da Tanrı tarafından seçilmiş temsilci olarak görülen imparatorun halkını kendi istekleri doğrultusunda ortak paydada birleştirmesine ve kontrol etmesine yardımcı oldu. Yarışların düzenlenmesinden sorumlu tüm görevlilerin devletin memuru olması, imparatorun yarışların idaresini ve maliyetini üstlenerek bu spor üzerinde kontrolü ele almasının göstergesidir. Ayrıca, Bazı Bizans imparatorları ise bir taraftar grubunu destekleyip halkın ikiye bölünmesine sebep oldu. Hipodromda bir araya gelen halk imparatora gruplar aracılığıyla ulaşabildi. Böylece bir parça özgürlük verilerek halk arasında idare aleyhindeki çatlak seslerin çıkmasının önüne geçildi ve halk istenilen doğrultuda yönlendirilebildi.

Kaynakça

- Auzepy, M., “İstanbul’un Hipodromu,Bizans”, *Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, Ed. Annie Pralong, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- Bardill, J.,*Constantine, Divine Emperor of The Christian Golden Age*, Cambridge University Press, New York 2012.
- Bardill, J., “Konstantinopolis Hipodromu’nun Mimarisi ve Arkeolojisi”, *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul’un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2010, s.91-149
- Brockett, O. G.,*History of the Theatre*, Allyn and Bacon Inc, Boston 1977.
- Bury, J. B., *A History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian*, Cilt:1, Dover Publications, New York 1958.
- Cameron, A.,*Porphyrius the Charioteer*, Oxford University Press, Oxford 1973.
- Cameron, A., “Heresies and Factions,” *Byzantion* Cilt 44,1974, s. 92-120.
- Cameron, A., *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Clarendon Press, Oxford 1976.
- Chronicon Paschale*, Ed. Ludwig August Dindorf, Impensis E. Weberi, Cilt 1, Bonn 1832.
- Crowther,N. B.,*Sport in Ancient Times*, Praeger, Westport 2007.
- Dagron, G., *Konstantinopolis Hipodromu:Oyunlar, Halk ve Politika*, Çev. İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014.

Decker, W., "Chariot Racing", *Encyclopedia of World Sport: From Ancient Times to the Present*, Ed. David Levinson, Karen Christensen, Oxford University Press, New York 1999, s.75-76.

Diehl, C., "The Population of Constantinople", *The Cambridge Medieval History, The Eastern Roman Empire (717-1453)*, Ed. John Bagnell Bury, Cilt 4, The Macmillan Company, New York 1923, s.750.

Djukic, L., "Hippodrome (Constantinople)", *The Byzantine Empire A Historical Encyclopedia*, Ed. James Francis LePree, ABC-CLIO, II, Santa Barbara, Kaliforniya 2019, s.198-200.

Dvornik, F., "The Circus Parties in Byzantium: Their Evolution and their Suppression", *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, Londra 1974, s.119-133.

Greatrex, G., "The Nika Riot: A Reappraisal", *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt 117, 1997, s. 60-86.

Geysen, J., "Presentations Of Victory On The Theodosion Obelisk Base", *Byzantion*, Cilt 68, 1998, s.47-55.

Giatsis, S.G., "The Organization of Chariot-Racing in the Great Hippodrome of Byzantine Constantinople", *The International Journal of the History of Sport*, Cilt 17, Sayı 1, 2000, s.36-68.

Guilland, R., "Études Sur L'Hippodrome de Byzance, III, Rôle de L'Empereur Et Des Divers Fonctionnaires Avant Et Pendant Les Courses", *Byzantinoslavica*, Cilt 26, 1965, s.1-39.

Fiona. K. H., *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World*, Francis Cairns, Cambridge 2006.

Harris, J., *Constantinople Capital Of Byzantium*, Hambledon Continuum, Londra ve New York 2007.

Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat ve A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008.

<https://open.conted.ox.ac.uk/resources/images/obelisk-theodosius-i-constantinople> (Erişim Tarihi:4 Kasım 2020)

Humphrey, J. H., *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles 1986.

Kaegi, W. E., *Heraclius Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Kuban, D., *Istanbul, An Urban History: Byzantium, Constantinopolis*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Liddell H. G., ve Scott R., "δημος" *A Greek- English Lexicon*, American Book Company, New York, Şikago, Cincinnati 1901, s. 339-340

Liebeschuetz, J. H. W. G., *Decline and Fall of the Roman City*, Oxford University Press, New York 2001.

Lindsay, J., *Byzantium into Europe*, The Bodley Head, Londra 1952.

Malalas, J., *The Chronicle of John Malalas*, Çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986.

Mango, C., “Konstantinopolis Hipodromu’nun Tarihçesi”, *Arkeolojisi*, *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul’un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul, 2010, s.36-43

Manojlović, G., “Le Peuple De Constantinople”, çev. Henri Grégoires. *Byzantion*, Cilt 11, Sayı 2, 1936, s. 617-716.

Maurice’s Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy, Çev. George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1984.

McCabe, A., “Hipodromun Atları”, *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul’un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt 1, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2010, s.69-81

Millingen, A. V., *Byzantine Constantinople, the Walls of the City and Adjoining Historical Cities*, John Murray ,Londra 1899.

Mitchell, S., *A History of the Later Roman Empire: AD 284–641*, Willey Blackwell, West Sussex 2015.

Müller-Wiener, W., *İstanbul’un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Parnell, D. A., “The Emperand His People at the Chariot Races in Byzantium”, *The International Journal of the History of Sport*, XXXVII/3-4, (2020,) s.233-245.

Parnell, D. A., “Spectacle and Sport in Constantinople in The Sixth Century”, *Spectacle in Greekand Roman Antiquity*, Ed. Paul Christesen and Donald G. Kyle, Wiley Blackwell, West Sussex 2014, s.633- 646.

Porphyrogenetos, C., *The Book of Ceremonies*, Çev. Ann Moffatt ve Maxeme Tall, Brill, Leiden 2012.

Prokopios, *History of the Wars*, Çev. Henry Bronson Dewing, W. Heinemann ve Macmillan Co, Londra ve New York, Cilt 1 1914.

Prokopios, *The Wars of Justinian*, Çev. Henry Bronson Dewing, Hackett Publishing Company, Indianapolis 2014.

Prokopios, *Bizans’ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

Maviler Ve Yeşiller: Bizans Atlı Araba Yarışları Çerçevesinde Taraftar Grupları

Rambaud, A., “Le Monde Byzantin: Le Sport Et L'Hippodrome A Constantinople”, *Revue des Deux Mondes*, Cilt 94, Sayı 5, 1871, s.761-794.

Roueuché, C., *Performers and Partisans At Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*, Society for The Promotion of Roman Studies, Londra 1993.

Roueuché, C., “Partiler ve Eğlenceler”, *Hipodrom/Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Ed. Brigitte Pitarakis, Cilt:1, Pera Müzesi Yay., İstanbul 2010, s.50-64

Saltuk, S., *Antik Çağda Hipodromlar Circuslar*, Ege Yayınları, İstanbul 2001.

Sinanlar, S., *At Meydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Schrodt, B., “Sports of the Byzantine Empire”, *Journal of Sport History*, Cilt 8, Sayı 3, 1981, s. 40-59.

Spracklen, K., *Constructing Leisure : Historical and Philosophical Debates*, Palgrave Macmillan, Chippenham ve Eastbourne 2011.

The Codex of Justinian, Çev. Justice Fred H. Blume, Ed. Bruce W. Frier, Cambridge University Press, Cambridge 2016.

The Chronicle John Bishop of Nikiu, Çev. Robert Henry Charles, Williams and Nortgate, Oxford 1916.

The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813, Çev. Cyril Mango ve Roger Scott, Oxford University Press, Oxford 1997.

Tütüncü Çağlar, F., “Tracing the Hoof-prints of Byzantine History: Horses and Horse Breeding in the Middle Byzantine Period”, *Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology*, Ed. Ekin Kozal, Murat Akar, Yağmur Heffron vd., Ugarit Verlag, Münster 2017, s.699-717.

Tütüncü Çağlar, F., *The Land of Beautiful Horses: Stables in Middle Byzantine Settlements of Cappadocia*, Bilkent Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Vasil'ev, A.A., *History of Byzantine Empire (324-1453)*, The University of Wisconsin Press, Madison 1952.

Vasiliev, A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.

Wolińska (Łódź), Teresa; “Constantinopolitan Charioteers and Their Supporters”, *Studia Ceranea*, 2011, s.127-142.

Whitby, M., “The Violence of The Circus Factions”, *Organised Crime in Antiquity*, Ed. Keith Hopwood, The Classical Press of Wales, Swansea 2009, s.229-253.

Whitby M., “Factions, Bishops, Violence and Urban Decline,” *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel?*. Ed. Jens Uwe Krause ve Christian Witschel , Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2006, s.441-461.

Yücel, E., Bizans Devrinde Hipodrom, *Arkitekt*, Sayı 2/322, 1966, s.84-88.